

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2010

Magdalena Wacnik

Univerzita Karlova v Praze

**Filozofická fakulta
Ústav bohemistických studií**

Diplomová práce

Magdalena Wacnik

**Srovnání dvou českých překladů Sienkiewiczova Quo
vadis**

**Comparison of two Czech translations of
the Sienkiewicz's Quo vadis**

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Poděkování

Tímto děkuji za odborné rady a konzultace doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 2. 8. 2010

.....

Magdalena Wacnik

ANOTACE:

Diplomová práce se zabývá srovnáním dvou českých překladů románu polského spisovatele Henryka Sienkiewicze *Quo vadis*. První kapitola obsahuje životopis autora. Ve druhé kapitole se pojednává o vzniku románu a historickém pozadí děje. Vyskytuje se zde rovněž charakteristika postav a závěr kapitoly patří pojednání o křesťanství a pohanství. Dále navazuje teoretická část práce. V této části se zabýváme problematikou přeložitelnosti. V další kapitole popisujeme překladatelskou ekvivalenci a adekvátnost. Jsou zde rovněž definované druhy překladů: překlad doslovný, překlad volný a adekvátní. Pokračujeme kapitolou „vybrané otázky překladu jako komunikačního aktu se zřetelem k jazykové problematice“. Jsou v ní objasněné pojmy: překlad jako komunikační akt a překlad jako případ dvojjazyčné komunikace. V této kapitole pojednáváme zároveň o jazykové problematice překladu a jazykovém zaměření překladatele na čtenáře. Píšíme zde i o otázce modernizace a archaizace překladu. Po této teoretické části následuje konkrétní srovnání rozdílů v překladech na všech jazykových rovinách a komentář.

NOTE:

The goal of this dissertation thesis is the comparison of two Czech translations of the book *Quo vadis* by the Polish writer Henryk Sienkiewicz's. The First chapter contains writer's biography. The second chapter is about novel's origin, historical background of the plot and a short character profile. The end of this chapter is focused on the Christian and Pagan background of the book. Next part of the thesis is mainly theoretical and is focused on translatability. First we dissert upon the following definitions: translational equivalence and adequacy. There are also defined the ways of translation such as the literal translation, loose translation and adequate translation. Than we continue by chapter called the „selected issues of translation used as a communication device in connection with the linguistic issues. There are defined the following terms: translation

as a communication device and translation as an act of bilingual communication and there are also mentioned linguistic issues of translation and the intentions of the interpreter which are focused on the reader. There are also mentioned the modernisation and archaisation of the translation. After this chapter follows the factual comparison of the differences in translation from every language point of view and the final commentary.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Jazyková problematika překladu, překlad adekvátní, překladatelská adekvátnost, překladatelská ekvivalence, překlad doslovný, překlad jako komunikační akt, překlad jako případ dvojjazyční komunikace, překlad volný, přeložitelnost

KEY WORDS:

Linguistic issues of translation, adequate translation, translational adequacy, translational equivalence, literal translation, translation as a communication device, translation as an act of bilingual communication, loose translation, translatability

OBSAH:

ÚVOD	9
1 PŘEDSTAVENÍ OSOBNOSTI AUTORA	11
2 PŘEDSTAVENÍ ZÁKLADNÍCH RYSŮ QUO VADIS	14
2.1 O románu	14
2.2 Název díla	16
2.3 Historické pozadí děje	17
2.4 Období děje	18
2.5 Historické postavy v románu	19
2.6 Fiktivní postavy v románu	26
2.7 Kompozice díla	30
2.8 Křesťanský svět v románu	30
2.9 Pohanský svět v románu	30
2.10 Shrnutí	31
3 PŘELOŽITELNOST JAKO ZÁKLADNÍ VÝCHODISKO	
TEORIE A PRAXE UMĚLECKÉHO PŘEKLADU	33
3.1 Názory odpůrců přeložitelnosti	33
3.2 Názory přívrženců přeložitelnosti	34
3.3 Shrnutí	36
4 PŘEKLADATELSKA EKVIVALENCE A ADEKVÁTNOST	38
4.1 Definice překladatelské ekvivalence a její druhy	38
4.2 Teorie úrovní ekvivalence	39
4.3 Reálná možnost docílení překladatelské shody	39
4.4 Následky pokusů o docílení překladatelské ekvivalence	40
4.4.1 Překlad doslovný (věrný)	40
4.4.2 Překlad volný (adaptační)	40
4.4.3 Překlad adekvátní	41
4.5 Shrnutí	42

5 VYBRANÉ OTÁZKY PŘEKLADU	
JAKO KOMUNIKAČNÍHO AKTU SE ZŘETELEM K JAZYKOVÉ	
PROBLEMATICE	43
5.1 Překlad jako komunikační akt	43
5.1.1 Překlad jako případ dvojjazyčné komunikace	44
5.2 Jazyková problematika překladu	46
5.2.1 Jazykové zaměření překladatele na čtenáře	46
5.2.2 Modernizace/Archaizace překladu	50
5.2.3 Shrnutí	51
6 SROVNÁNÍ DVOU ČESKÝCH PŘEKLADŮ	
ROMÁNU HENRYKA SIENKIEWICZE QUO VADIS	52
6.1 Úvod	52
6.2 Rozdíly v grafické rovině překladů	53
6.3 Rozdíly v lexikální rovině překladů	61
6.4 Rozdíly v morfologické rovině překladů	73
6.5 Rozdíly v syntaktické rovině překladů	80
6.6 Rozdíly v stylistické rovině překladů	84
6.7 Chyby v překladech	84
6.8 Shrnutí	91
ZÁVĚR	93
SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY	
A LITERÁRNÍCH PRAMENŮ DÍLA	96

ÚVOD

Předmětem našeho zkoumání jsou dva české překlady románu *Quo vadis* polského spisovatele Henryka Sienkiewicze. Knihu přeložilo celkem šest překladatelů¹. Vybrali jsme dva časově od sebe nejvzdálenější. Pracujeme s knihou Jana Josefa Langnera z roku 1926 a Ericha Sojky z roku 1983.

Diplomová práce se skládá ze šesti kapitol. První pojednává o autorovi knihy *Quo vadis* Henryku Sienkiewiczovi. Tato kapitola obsahuje životopis autora. V této části práce přibližujeme tvůrčí aktivity spisovatele a jeho osobní život. Informujeme zde rovněž, za jakých podmínek vznikala jeho tvorba a co mu bylo inspirací. Zároveň vyjmenováváme, která jeho díla byla úspěšná, jak byla přijata čtenáři ve vlasti a jak ve světě. Závěr kapitoly patří okolnostem úmrtí autora.

Druhá kapitola pojednává o základních rysech díla. První podkapitola „o románu“ nás informuje o úspěších knihy ve světě, o spojitostech *Quo vadis* s tvorbou jiných spisovatelů a umělců, zároveň nám krátce přibližuje problematiku díla a jeho ideologii. Popisuje, co bylo Henryku Sienkiewiczovi inspirací k napsání knihy. Dále nám představuje původ díla a jeho genezi. Druhá podkapitola „název díla“ popisuje vznik názvu románu *Quo vadis*. Třetí podkapitola „historické pozadí děje“ vypráví o průběhu děje, který se odvíjí kolem postavy Nerona. Čtvrtá podkapitola „období děje“ popisuje časové okolnosti románu, spojené s historickými událostmi. Pak následuje pátá podkapitola „historické postavy v románu“. V této části se nachází charakteristika postav, které mají své skutečné předlohy. Šestá podkapitola nám popisuje charakteristiku fiktivních

¹ V podání J. J. Langnera vyšlo *Quo vadis* v roce 1898 v nakladatelství Edvard Beaufort v Praze, a dále ještě ve stejném nakladatelství v letech 1902, 1904, 1912, 1917, 1924, také v nakladatelství Kvasnička a Hampl v Praze v roce 1926. Druhým překladatelem, který přeložil *Quo vadis*, byl A. J. Zdeborovský v nakladatelství J. R. Vilímek v letech 1908, 1921 a 1922. Třetím byl J. Hodek, Rokycany 1912. Čtvrtým J. Rozvoda v roce 1916 a 1921 v nakladatelství Šolc a Šimáček. Pátým V. Kredba v roce 1929 a 1936 (Kvasnička a Hampl). Šestým byl výše uvedený E. Sojka v roce 1958 (SNKLHU, Praha), 1969 (Odeon a Vyšehrad, Praha), v roce 1983 (opět Odeon) a 1986 (Vyšehrad) a také v letech 1994 a 2003 v nakladatelství Český klub.

postav v románu. Sedmá podkapitola pojednává o kompozici díla. Následuje podkapitola o křesťanství, která pojednává o vzniku nově rodící se ideologie a o jejích principech a stoupcích. Za ní pokračuje kapitola o pohanství, která popisuje principy „starého“ světa, jeho strukturu a výdobytky. Na závěr následuje podkapitola „shrnutí“, která obsahuje krátké hodnocení románu Henryka Sienkiewicze a zároveň pojednává o případných potížích při procesu překladu díla.

Třetí kapitola, pojmenovaná „přeložitelnost jako základní východisko teorie a praxe uměleckého překladu“, pojednává o názorech lingvistů na problematiku přeložitelnosti uměleckého textu. Tato část přibližuje názory jak přívrženců, tak odpůrců přeložitelnosti. V závěru této kapitoly komentujeme náš postoj ke zmíněné problematice.

Další čtvrtá kapitola se jmenuje „překladatelská ekvivalence a adekvátnost“ obsahuje definici překladatelské ekvivalence a její druhy, také teorii úrovní ekvivalence. V další podkapitole se mluví o reálné možnosti docílení překladatelské shody. Pokračuje podkapitola, která ukazuje následky těchto pokusů. Tyto následky jsou popsány v podkapitolách „překlad doslovný (věrný)“, „překlad volný (adaptační)“ a „překlad adekvátní“, kde jsou vysvětleny tyto termíny. V poslední podkapitole komentujeme náš názor na problematiku.

V páté kapitole „vybrané otázky překladu jako komunikačního aktu se zřetelem k jazykové problematice“ pojednáváme o překladu jako komunikačním aktu. Přibližujeme rovněž teorii „překladu jako příkladu dvojjazyčné komunikace“. Popisujeme také jazykovou problematiku překladu a názory lingvistů na ni. V další podkapitole píšeme o jazykovém zaměření překladatele na čtenáře. Dále pojednáváme o modernizaci a archaizaci překladu. Závěr kapitoly obsahuje shrnutí a komentář.

V poslední šesté kapitole se věnujeme konkrétnímu srovnání rozdílů v překladech na všech jazykových rovinách. Tato část obsahuje komentář, ve kterém hodnotíme zdařilost překladu.

1 PŘEDSTAVENÍ OSOBNOSTI AUTORA

Henryk Sienkiewicz se narodil 5. května 1846 roku ve Woli Okrzejské. Pocházel ze zchudlé velkostatkářské rodiny, z matčiny strany byl příbuzným největších šlechtických rodů. Doma pěstovali vlastenecké tradice a také kult rytířské minulosti předků. Nejdříve studoval ve varšavských gymnáziích a poté na *Hlavní Škole* lékařskou fakultu. Po roce studia medicíny přestoupil na fakultu filologicko – historickou. V této době debutoval jako novinář. Psal fejetony ve varšavském tisku pod pseudonymem Litwos. (Blíže S. Majchrowski, 1986)

V 1872 roku Sienkiewicz napsal první velký román *Na zmar*, díky němuž si kritici všimli jeho literárního nadání. Vydal také tiskem *Humoresky ze zápisů Voršily*. Především byl ale novinářem a toto povolání ho živilo. Koupil rovněž s kamarády časopis *Niwa*, ve kterém vedl literární rubriku. V *Niwě* byly publikovány jeho tři novely: *Starý sluha* (1875), *Haňa* (1876), a *Selim Mirza* (1877). (Z. Žabicki, 1966)

Ta poslední byla vytištěna během Sienkiewiczových cest po Severní Americe. Odjel tam v roce 1876 spolu se skupinou kamarádů, mezi kterými byla Helena Modrzejewska - nejznámější polská herečka XIX. století. Plodem tohoto Sienkiewiczova pobytu byly *Listy z cest po Americe* otištěné v *Gazetě Polské* a dvě překrásné novely *Strážce majáku* a *Vzpomínky z Maripozy*. Velký vliv na spisovatele měly obrovské prostory a možnosti „Nového světa“, který navštívil, dále tvrdí a stateční lidé a osud Indiánů vysídlených ze své země bílými kolonizátory. V děsivé novele *Sachem*, jež popisuje historii jediného zachráněného indiána před smrtí, syna náčelníka Černých Hadů, si spisovatel všiml stejných osudů národů Poláků a Indiánů. (Blíže S. Majchrowski, 1986)

V roce 1879 se Sienkiewicz vrací do vlasti, bydlí ve Varšavě, kde se živí prací novináře. Žení se s Marií Szetkiewiczównou, s níž ho spojovala velká láska. Bohužel, po sotva čtyřech letech manželství Maria zemřela. Zanechala po sobě

dvě děti. Sienkiewicz se po její smrti opět žení. Tentokrát manželství nevydrželo ani svatební cestu, ze které se Sienkiewicz vrací už sám. (Z. Żabicki, 1966)

Přes pět let, od roku 1883 do 1888, spisovatel pracoval nad Trilogií. První část *Ohněm a mečem* byla čtenáři velice vřele přijata. Publikace úryvků z této první části byla důvodem celonárodní diskuse na téma literatury a historie. Následující části trilogie – *Potopa* a *Pan Wołodyjowski* už nevyvolaly takové prudké reakce.

Brzy po smrti své první ženy Sienkiewicz hodně cestoval. Odjel na cestu do Konstantinopole, Atén a jižní Itálie, následně do Španělska a v roce 1890 jel na velice dlouhou a nebezpečnou cestu do Afriky. Psal odtamtud do novin. Mnoho let později se vrátil ve vzpomínkách ke svým zážitkům z cest a napsal román pro mládež *Pouští a pralesem*.

Po svém návratu do vlasti Sienkiewicz publikoval dva romány *Bez dogmatu* a *Rodina Polanieckých*. Ten druhý se stal terčem velké kritiky. Autorovi byl vyčítán konservatismus a také to, že podporuje bohaté obyvatelstvo. Spisovatel se vrátil k historické tematice v dílech *Quo vadis* (1896) a *Křižáci* (1900). Díky románu *Quo vadis* si konečně polské literatury všimla Evropa. Určitě také z toho důvodu, že kniha čerpala ze společných křesťanských kořenů evropské kultury. Historie pronásledování prvních stoupenců Ježíše Krista v době Neronově přinesla Sienkiewiczovi slávu a nejvyšší z možných ocenění – Nobelovu Cenu za literaturu.

Ve vlasti se umělec těšil velké úctě. Pro mnoho Poláků byl kultovním spisovatelem. Jako důkaz lásky a uznání obdržel od polské společnosti dárek - statek *Oblęgorek*, zakoupený z veřejných darů, který se nachází v kieleckém vojvodství. Dnes je tam zřízeno autorovo muzeum.

V 1914 roce vypukla první světová válka. Sienkiewicz odjel do Švýcarska, kde organizoval humanitární pomoc pro Poláky. Působil v Generálním Výboru Pomoci Obětem Války v Polsku. Spolupracoval s Ignacym Paderewským. Zemřel 15. listopadu 1916 roku ve Vevey. O osm let později se jeho ostatky vrátily do

Varšavy a den jejich složení do krypty katedry svátého Jana byl vyhlášen
národním svátkem. (Blíže S. Majchrowski, 1986)

2 PŘEDSTAVENÍ ZÁKLADNÍCH RYSŮ QUO VADIS

2.1 O románu

Román *Quo vadis* byl vrcholovým dílem Henryka Sienkiewicze. Zpočátku (v letech 1894 – 96) byl vydáván v časopisech, dále byl vydán knižně a v následujících letech přeložen do několika desítek světových jazyků. Díky tomuto románu autor získal světový věhlas a v roce 1905 byla mu udělena Nobelova cena za literaturu. Římský starověk a začátky křesťanství jsou společným evropským kulturním dědictvím, což velice napomohlo úspěchu knihy ve světě. (Blíže K. Krejčí, 1983)

V románu je popsána doba Neronova, která byla pilířem mezi dvěma světy: na jedné straně úpadek a rozklad staré společnosti s celou její překrásnou kulturní nadstavbou, na druhé straně rodící se nová společnost pokládající základ pro Evropu XIX. století. Obrovskou zbraní nové společnosti a zdrojem její síly se stává ideologie: křesťanství, které se pomalu šířilo římským impériem. Tato nová ideologie byla úplně odlišná od principů římského světa. Měla k němu tak daleko jak měl život římské chudiny, otroků, nevolníků a přistěhovalců k životu bohatých římských občanů. Evropská literatura i věda často čerpala z této tradice. Ve druhé polovině XIX. století i ona stála před podobnými morálními otázkami jako tehdejší starověký Řím.

Téma, které si vybral Henryk Sienkiewicz, pronásledování prvních křesťanů za vlády římského císaře Nerona, vzbuzovalo již dříve zájem u jiných tvůrců. Stalo se také inspirací pro malíře Henryka Siemiradzkého, který namaloval obraz *Pochodně Neronovy* několik let před tím, než byl napsán román *Quo vadis*. Obraz představuje slavnou scénu o utrpení prvních křesťanů, může být považován za jeden ze zdrojů románu. Henryk Siemiradzki byl Sienkiewiczovým průvodcem po Římě během jeho pobytu ve městě. Spisovatel svoji vizi starověkého Říma opírá o

důkladné studie dobových zdrojů (Tacit, Suetonius) a také o četbu děl literárních a vědeckých (mezi jinými Ernesta Renana, který psal o začátcích křesťanství). Ernest Renan oživil a zaktualizoval Neronův Řím a napověděl Sienkiewiczovi některé z nejpůsobivějších motivů jeho románu. Předchůdcem Sienkiewicze v tomto tématu byl Józef Ignacy Kraszewski jako autor dvou románů z dob starověkého Říma. Sám Sienkiewicz byl více fascinován životem, postavami a kulturou starověkého „pohanského“ světa, zřejmě proto daleko důkladněji líčí obraz života římských občanů než chudých křesťanů. (Blíže K. Krejčí, 1983)

Díky úzkému spojení Sienkiewiczova námětu s polskou národní tradicí jeho román získal v Polsku velkou popularitu. Mezi nejvýznamnější díla polské romantiky patří bezesporu dramatická báseň Z. Krasínského *Irydion* z roku 1836. Tato báseň symbolizuje národní osud Poláků v mesiášském pojetí poslání a budoucnosti polského národa. Kromě Z. Krasínského tato tematika zajímala ještě několik dalších polských autorů s více či méně výraznou analogií mezi osudy národů porobených Římem a Poláky. Přímým Sienkiewiczovým předchůdcem na poli starořímské tematiky byl populární Józef Ignacy Kraszewski, který v roce 1866 publikuje román *Řím za Neronu*. Starověký Řím a jeho historie se stává námětem rovněž pro polské výtvarné umění. Dílo malíře H. Siemiradzského a jeho nejznámější obraz *Pochodně Neronovy*, věnovaný Kraszewskému k jubileu jeho literární práce, představuje slavnou scénu utrpení prvních křesťanů. Tato scéna je rovněž popsána u H. Sienkiewicze. (Blíže K. Krejčí, 1983)

Sienkiewiczův román ovšem nemá žádnou přímou spojitost s polskou národní problematikou. Přesto však to není dílo, jehož jediným cílem bylo ukázat historickou minulost bez nejmenšího vztahu k současnosti. Autor chce poukázat na podobnost osudů prvních křesťanů a Poláků, a to na utlačování a pronásledování. Rovněž východní původ ženské postavy Lygie a její pohanské jméno Kallina naznačují osobu pocházející z oblastí, na jejímž území se dnes nachází Polsko.

V XIX. století byla v módě literární díla, která zpracovávala antickou a křesťanskou tematiku. Nejznámějším příkladem v polské kultuře je slavný obraz Henryka Siemiradzského *Pochodně Neronovy*. Než Sienkiewicz začne psát *Quo vadis*, mnohokrát pobývá v Římě a studuje jeho historii a topografii. Zkoumá rovněž díla římských historiků: Tacita a Suetonia a také díla vědce Ernesta Renana. Díky tomu mají jeho díla zvláštní efekt: spojují historii a literární fikci tak dokonale, že jejich rozdělení bez důkladné studie není možné. Mizí hranice mezi historickými a smyšlenými událostmi a postavami. Sienkiewicz oživuje minulost a ukazuje nám ji v celé její komplikovanosti.

Román *Quo vadis* vzniká postupně na objednávku *Gazety Polské* v letech 1895 – 1896. Sienkiewicz byl už tenkrát uznávaným autorem historických románů (Trilogie) a také románů ze současnosti (*Rodina Polanieckých*, *Bez dogmatu*). Avšak teprve *Quo vadis* mu přináší mezinárodní slávu, protože v něm sáhá ke společným kořenům evropské kultury, přínosu starověkých civilizací a rodícího se křesťanství. Autor chce ukázat odpudivý svět morální zpuštělosti starověkého Říma v opozici k morální kráse světa křesťanského. Existuje ale bohužel obava, že *Quo vadis* získal zástupy fanoušků díky barvitému vylíčení scén prostopášnosti a krutosti odehrávající se na dvoře Neronově a v cirkuse. Křesťané v tomto srovnání vypadají spíše nevýrazně. Bohužel, většinu lidí víc přitahuje zlo, které je vzrušující a zajímavější, než tiché a nenápadné dobro.

2.2 Název díla

Koncem II. století n.l. vzniká v řeckém jazyce dílo, které popisuje život svatého apoštola Petra. Stává se zdrojem mnoha legend. Tímto dílem se Sienkiewicz inspiroval, když tvořil obraz slavné scény setkání svatého Petra opouštějícího Řím s Ježíšem Kristem mířícím do Říma. Petr vypovídá slova: *Quo vadis, Domine?* (Kam jdeš, pane?) Název románu je zkrácenou otázkou.

Román začíná v době krize evropské společnosti, která se obzvláště citlivě projevuje v oblasti kultury. Pevná víra v pokrok a vývoj lidstva vedeného moderní vědou se střídají s pochybnostmi a pesimismem. Realizace humanitních ideálů se neuskutečňuje. Nad budoucností lidstva se vznáší otazník. Již v sedmdesátých letech se stále naléhavěji ozývá otázka, kam lidstvo spěje. Nastává myšlenkový chaos a pocity tápaní a nejistoty se stupňují v dalších desetiletích a nakonec ústí v dekadentní nálady konce století (*fin de siècle*). Vládne beznaděj a nevíra, které se odrážejí v literatuře. Za těchto okolností již sám titul Sienkiewiczova románu má symbolický význam, který je výmluvnou otázkou adresovanou současné Evropě i lidstvu: Quo vadis - Kam jdeš? Kam kráčíš?

Románem chce Sienkiewicz skutečně dát odpověď na tuto otázku. Východisko z krize vidí Sienkiewicz v křesťanské morálce, jejíž krásu a dokonalost ukazuje v románu v konfrontaci s úpadkovým stadiem římské civilizace, která je přirovnána k tápající Evropě XIX. století. Křesťanská víra byla pro Sienkiewicze lékem, jenž měl vyléčit současný stav a problémy Evropy tak jako kdysi měl zachránit před morální zkázou starověký Řím.

2.3 Historické pozadí děje

Neronova matka Agrippina si bere za manžela císaře Claudia, přinutí ho, aby adoptoval jejího syna a pak svého chotě otráví. Chce tak uspíšit převzetí vlády prostřednictvím svého syna. Tak se stává pánem světa sedmnáctiletý chlapec . Má dva moudré rádce: Seneku a Burrha. Je ženatý s Octavií, ale zamilovává se do bývalé otrokyně Acte. Agrippina je proti lásce svého syna s otrokyní. Brzo však za svoji starostlivost zaplatí životem. Nero zabíjí nejen ji, ale také svého nevlastního bratra Britannika, který rovněž může ohrozit jeho postavení.

Císař se cítí čím dál tím více sebejistý. Lid ho zbožňuje. Státní záležitosti se vyvíjejí úspěšně. Na obrovském území římského státu vládne klid a řád. Jenom

v Arménii nelze zájmy impéria prosadit lehce, ale vítězná válka pod vedením Corbulona získává Římu nadvládu i v tomto krásném státě. Mladý císař má mnoho času na své oblíbené koníčky: psaní básní a hudbu. Cvičí zpěv a tanec, ale dělá to potají, protože si uvědomuje, že se tyto zájmy nehodí pro muže jeho postavení. Následně se také změní Neronovi rádci a s nimi i jeho způsob vlády. To dává císaři prostor věnovat se svým zálibám: hraje v divadle, zpívá, píše básně a pořádá nekonečné hostiny plné neřesti. Rozvádí se s Octavií a následně ji nechává zavraždit. Jeho další ženou se stává krásná, avšak bezohledná Poppaea Sabina.

2.4 Období děje

Děj románu probíhá v letech 63 – 66 I. století n.l., epilog a smrt Nerona připadá na rok 68. Příběh začíná na jaře. Sienkiewicz píše důkladně zbeletrizovanou historii. Odborné studie historie starověkého Říma mu přináší očekávaný výsledek. Jenom Lygie, Ursus, Vinicius a Chilón Chilonides jsou fiktivní postavy. Pravé jsou postavy Aula Plautia a Pomponii Graeciny. Také Rodinný soud nad Pomponií Graecinou a válka o Arménii je rovněž historickým faktem, vedení se ujal opravdu Corbulo. Tiridates, král Arménie vzdal hold Neronovi na jaře 66 roku. Dalšími historickými postavami jsou: Petronius, Tygellinus, Vitellius, Vatinius.

V noci z 18. na 19. července roku 64 vypuká v Římě požár, který zničí celé město. Začíná v jižní části *Velkého cirkusu*, kde se nacházely hořlaviny. Vítr, dřevěná obydlí, úzké a točité ulice a do toho dav vystrašených obyvatel, to všechno ztěžuje záchrannou akci. Živel pustoší město několik dnů. V Římě se objevují zvěsti, že požár je nařízený Neronem. Současní historici se však shodují, že toto tvrzení je mylné.

Po uhašení požáru začíná hledání viníků odpovědných za minulé události, na které by bylo možné shodit tuto celou tragedii, aby se odvrátila pozornost od Nerona. Nejsnadnějším terčem jsou křesťané, kteří jsou považováni v I. století n.l.

za nebezpečnou sektu, která má za cíl záhubu lidstva. Napomáhá tomu fanatismus prvních stoupců Ježíše Krista, jejich tajemné obřady, očekávání konce světa a příchodu krále, který má zachránit všechny křesťany a zbytek lidstva poslat do pekla. Přidejme k tomu, že křesťané pocházeli z nejchudších vrstev společnosti, nebyli římskými občany, ale přivandrovalci z východu – takže by nás nemělo překvapit, že s jejich pověstí je bylo snadné obvinít.

Vyvráždili je krutým způsobem přesně podle popisu Sienkiewicze. Časem ale byla míra krutosti překročena a křesťané místo strachu začali budít soucit.

Rozdávání obilí, peněz, oblečení a obnova Říma opět získávají Neronovi sympatie lidu. Patriciové se dohodnou na svržení Nerona z trůnu, vzniká Pisonovo spiknutí. Císař se o tomto spiknutí dozvídá a zbavuje se svých soků. Odveta se týká nejenom spiklenců, ale také členů jejich rodin a dalších osob, které přišly do kontaktu s podezřelými. Represe byly opravdu nelítostné, zemřelo hodně nevinných lidí. Takový přístup zajistil císaři mnoho nepřátel. Nakonec vzniká proti Neronovi vzpoura a vládce je donucen se zavraždit. Nutno podotknout, že neměl dost odvahy a musel mu v tom pomoci jeho sluha.

2.5 Historické postavy v románu

Petronius

Petronius je jedním z nejbližších lidí Neronových a je jeho pravou rukou ve věcech výtvarného umění. Jedná s Neronem povýšeně, pohrdá Neronovými snahami o uměleckou činnost: psaním básní a zpěvem. Dělá si legraci z jeho vkusu, přičí se mu jeho krutost, ale je líný, aby se mu postavil. Nedělá nic, protože je zvyklý na svůj pohodlný a příjemný život. Vidí úpadek Říma a uvědomuje si blížící se konec svého světa.

Petronius působí v Sienkiewičově románu přes svoje záporné stránky sympaticky. Zdá se poněkud zženštilý, ale je to jenom zdání. I když už to není

žádný mladík, disponuje obrovskou silou. Dokáže zdolat dokonce Marca Vinicia: „*Onen uhlazený, zženštilý Petronius uchopil ruku mladého atleta zarytou do jeho paže, pak uchopil druhou, a sevřev silou železných kleští obě tyto ruce ve své jedné dlani, řekl: Já jsem slaboch jenom po ránu, ale k večeru se mi vrací má dávná pružnost.*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 53 - 54). Petronius je rovněž člověk, který velice dbá na svůj zevnějšek: „*Dva obrovští balneatoři jej právě položili na cypřišovou mensu, pokrytou sněhobílým egyptským byssem, a dlaněmi namáčenými ve vonném oleji počali třít jeho hezky stavěné tělo.*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 9)

Je to bohatý a vznešený patricius a velký estét. Je velice citlivý na krásu lidí a předmětů. Estetika u něho zastupuje leckdy i morálku. „*Odňal jsem Lygii Aulům, abych ji mohl odevzdat tobě. Dobrá. Ale Lysippos by z vás vytvořil nádherné sousoší. Oba jste krásní, je tedy krásný i můj čin, a protože je krásný, nemůže být zlý*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s.57) Petronius považuje špatné skutky za ošklivé a to ho chrání před hanebností. Má rád krásu a všechno co je krásné, a proto má rád i dobré skutky a to i za cenu vystavení se nebezpečí. „*Máte moc, máte praetoriány, máte sílu, buďte tedy upřímní, aspoň když vás nikdo neslyší. Podvádějte lid, ale nepodvádějte sami sebe. Vydejte křesťany lidu napospas, odsuďte je k jakým chcete mukám, mějte však odvahu říci sami sobě , že ne oni spálili Řím!...Fuj! Říkáte mi arbiter elegantiarum, nuže prohlašuji tu před vámi, že jsou mi odporné ubohé komedie. (...) Buďte skutečnými bohy a králi, protože – říkám vám – můžete si to dovolit.*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 417) Celá tato řeč mířila k záchraně křesťanů. Lest se bohužel nepovedla a Petronius prohrál svoji pozici na dvoře a tím také i svůj život.

Z to důvodu si však nezoufal. Miloval život a užíval si ho. Oceňoval pohodlí, obklopoval se krásnými předměty a lidmi. Stejně jako krásy tělesné cenil si také krásy mysli, chování, povahy.

„Arbiter elegantiarum“ je představitelem rafinované kultury starověkého Říma. Neřídí se sice křesťanskými ideály, ale ctí určité normy chování, není schopen jít za hranice dobrého vkusu, vyznává morální kodex. Petronius je sečtělý a inteligentní, zná literaturu a umění, je to spisovatel, autor epigramů, napsal dílo *Satyricon*. Miluje život a umí si ho užívat. Přátelství s Neronem je pro něho svého druhu hazard a lék na nudu.

Petronius nechtěl a nemohl přejít na křesťanskou víru, poněvadž byla v rozporu s jeho povahou. Nerozuměl křesťanům, protože nemohl pochopit, jak se dobrovolně mohli tito lidé vzdát příjemností, ale mluvil o nich s respektem a obdivoval je. *„Já je nepřijmu, i kdyby v něm byla pravda i moudrost lidská i božská... To by si vyžadovalo námahy, a já se nerad namáhám... To by si vyžadovalo odříkání, a já si v životě nerad cokoli odříkám... (...) Na Olymp nevěřím, ale vytvářím si ho na zemi...“* (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 316)

Petronius má tvůrčí osobnost a bystrý rozum, výjimečnou inteligenci, kterou rozvinul během studia filozofie a literatury a také kontaktem s výtvarným uměním. Je to všestranně vzdělaný člověk, ale zároveň skeptik. Pochybuje o existenci bohů a nevěří také tomu, co kde slyší. Vždycky analyzuje každou situaci a sám si dělá závěry.

Právě protože je Petronius tak logický a zdrženlivý, působí jako chladný a nedostupný člověk neschopný hlubokých citů. Stejně tak, jak pod pokličkou zženštilosti se skrývala síla, tak se pod pokličkou chladu skrývala láska ke dvěma osobám Marcu Viniciovi a Eunike. Petronius miluje svého synovce, obdivuje jeho atleticky stavěné tělo a jeho krásu. Zajímá se o jeho problémy a snaží se mu pomáhat, ačkoliv tyto snahy přinášejí mnohdy více škody než užitku. Petroniovi se podařilo u Nerona zajistit povolení k svatbě Vinicia s Lygií, což byl pro něho opravdu mistrovský kousek. Bohužel realizaci tohoto sňatku znemožnil požár Říma.

K Euniké Petronia připoutá síla její lásky a samozřejmě jakožto estéta i její krása: „*Šťasten, kdo jako já našel lásku, skrytou v takovémto těle... Někdy se mi zdá, že jsme dvojice bohů*“. (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 272)

Na závěr knihy Petronius umírá sebevražednou smrtí, kterou naplánoval, aby se vyhnul potupě, protože ví o ortelu, jaký na něj vydal císař. Sebevražda Petronia je pro autora symbolem úpadku hodnot doby Neronovy a starého světa.

Nero (37 - 68 r.)

Nero, císař římský, je postavou rozhodně negativní, zemřel ve věku nedožitých 31 let. Žil v letech 37 – 68 I století n. l. Je to člověk sobecký, vulgární, ješitný, krutý, domýšlivý, zbabělý, zženštlý, toužící po slávě, demoralizovaný, prostopášník, tyran, dekadent a zrádce. V prvním období své vlády je pod vlivem Seneky a Burrha, v té době vládne rozumně a za to je oblíben. Později pod vlivem Tigellina se z něho stává krutý vládce. Nero nemá žádné morální zábrany, neváhá zabít ani nejbližší členy své rodiny – jako jeho matku, nevlastního bratra nebo bývalou ženu. Vede nemravný život, každý den pořádá nekončící se hostiny plné morální zkaženosti a promiskuity. Nero se nezajímá o státní věci, jediná věc, které se rád věnuje je umění, považuje se za vynikajícího umělce, zpívá, tančí, píše básně. Sní o úpadku Říma, touží vidět požár jako Priamos, chce postavit nové město a pojmenovat je Neropolis. Nakonec se jeho touha uskuteční, jeho sluha Tigellinus podpálí Řím. Nero se dívá na požár Říma, je u vytržení. Nezajímá se o budoucnost lidí, nedává žádné rozkazy ohledně záchrany města. Je rád, že konečně uviděl tragédii jako Priamos a může ji popsat. Vinu za podpálení města, aby se očistil před protestujícím lidem, Nero dává křesťanům. Uspořádá hry, na kterých jsou házeni divokým zvířatům k sežrání, pálení za živa a ukřižování. Odsuzuje Lygii k trestu smrti nehledě na to, že by měla být pod ochranou, přestože je rukojmí. Lid žádá, aby císař dal milost Lygii a Ursusovi, Nero se nedokáže lidu vzepřít, protože z něho má strach. V posledním období života vydává hodně trestů

smrti a pretoriáni (gardové oddíly určené k osobní ochraně císaře; postupně se měnily v jakousi politickou policii) se proti tomu bouří. Prohlašují císařem Galbu. Senát odsuzuje Nerona k trestu smrti. Ten se chce zavraždit, ale chybí mu odvaha, nedokáže se zabít. Pomáhá mu jeho sluha Epafroditos.

Nutno podotknout, že skutečný císař Nero nenařídil podpálení Říma a nebyl až takovým monstrem jak jej popsal Sienkiewicz. Byl prostě dítětem tehdejší doby – krutým, nemravným a demoralizovaným. Byl takový jak tehdejší Řím.

Poppaea Sabina (29? - 65 r.)

Poppaea Sabina byla Neronovou manželkou, pověstnou svou krásou, krutou a zlou, nemající morální zábrany podobně jako její choť. Závidí Lygii její mládí, touží po její smrti, pomlouvá ji a obviňuje z čarodějnictví. Charakterizuje ji nezištná zlomyslnost. Na prosbu Lygie, aby ji poslala zpátky domů, okamžitě ji oznámila, že naopak ještě tento den bude v domě Marca Vinicia. Poppaein život zaleží na císaři, proto se snaží upevnit svůj vliv na něho a panicky se bojí všelijakých soupeřek v lásce. Proto také nenávidí i Lygii, kterou bere jako velmi nepohodlnou a nebezpečnou sokyni. Poppaea měla rovněž zálsusk na Marca Vinicia, který ji odmítl. To je další z důvodů, proč nenávidí zejména Lygii. Přispěla rovněž k obvinění křesťanů, a tak se mohla nenápadně pomstít jak na Lygii tak na Marcovi.

Akté

Byla otrokyní později osvobozenou Neronem, milovala ho, i když ten ji už dávno opustil. Kdysi měla vliv na císaře, ale nikdy ho nevyužívala. Nebyla považována za nebezpečnou a proto mohla stále bydlet na dvoře Neronově. *„Před Akté, když bývala Neronovou milenkou, se skláněly nejvyšší hlavy Říma. Ale Akté se ani tenkrát nechtěla vměšovat do veřejných záležitostí, a využívala – li kdy svého vlivu na mladého vládce, pak snad jen tehdy, chtěla-li někomu vyprosit*

milost. Tichá a pokorná, získala si vděčnost mnoha lidí a nikoho si neznepřátelila“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 58) Byla dobrá a mírná, postarala se o Lygii během jejího pobytu v paláci. Akté se chovala a jednala jako křesťanka, ale tou nebyla. Byla jednou z mála sympatických osob z blízkosti císaře.

Seneca (3? - 65 r.)

Římský filozof, autor rozhovorů, satir a tragedií, byl Neronovým učitelem a rádcem. Dobrovolně se vzdal života v paláci a vedl tichý a klidný život prakticky v izolaci od světa. Neúčastňoval se politického ani společenského života. Považoval se za stoika, vyznával zásadu, že v každé životní situaci si člověk musí zachovat duševní sílu a v klidu snášet překážky osudu. V románu nehraje významnou roli.

Tigellinus

Byl to člověk neznámého původu, intrikán, císařův donašeč a rádcem, omezený a nevdělaný člověk. Choval koně na jihu, a proto také měl dobré kontakty s Neronem, jenž byl vášnivým kočím. Císař měl rád Tigellina a udělal z něho svého rádce a pravou ruku. Tím, co jistě napomohlo rychlému povýšení, byla Tigellinova hloupost a průměrnost. Nero se nemusel bát jeho inteligence ani estetického smyslu ani moralizování z jeho strany. Naopak – chytrý ministr lichotil špatnému Neronovu vkusu, platil nekonečné hostiny a jiné císařovy příjemnosti a tím si ho získal. Zbavoval se rovněž pro Nerona nebezpečných lidí. *„V Římě, kde bylo třeba odstraňovat lidi, kteří se zdáli nebezpeční, loupit jejich majetek, vyřizovat politické záležitosti, požádat hry, zarážející svým přepychem a nevkusem, a konečně ukájet zvrhlé caesarovy choutky, tam byl prohnáný a ke všemu ochotný Tigellinus nezbytný.“* (Citováno podle E. Sojka 1983, s. 341) Tigellinus bojuje neustále o císařovu přízeň s Petroniem a nakonec ji vyhrává. Na rozkaz Nerona podpálil také Řím.

Svatý Petr Apoštol (? - 64?)

Petr byl žákem Ježíše Krista, prostým rybářem, který se měl postarat o pokračování křesťanské víry po jeho smrti. Byl to Žid, který měl v Římě status cizince. Ve chvíli, kdy děj románu začíná, jeho život se blíží ke smrti...Je jedním z posledních svědků počínání Ježíše Krista. Petr plnil svoji misi svěčenou mu Ježíšem s pokorou a láskou. Odpouštěl hříchy, ukazoval lidem správnou cestu a utěšoval. Měl také chvíli zaváhání, když odcházel z Říma. „..... viděl, že je nutno začít bojovat znovu. A jak bojovat! Na jedné straně caesar, senát, lid, legie, poutající železnou obručí celý svět, nespočetná města, nespočetné země, moc, jakou dosud lidské oko nevidělo, a na druhé straně on, věkem a prací tak udolaný, že jeho chvějící se ruce unesly už sotva poutnickou hůl.“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 567 – 568) Možná se prostě jen lidsky polekal zatčení, mučení a smrti? Nebyl skálou, kamenem bez citu. Báł se, pochyboval, zřekl se Ježíše, prožíval všechna lidská úskalí, ale pokračoval ve svém díle. Odcházel a vracel se. Bojoval s vlastními slabostmi. Ty se staly základem křesťanského učení, jež hlásá, že pochybovat je lidské a Kristova oběť nebyla by nutná, pokud bychom byli dokonalí. Umřel mučednickou smrtí na kříži.

Svatý Pavel Apoštol (8? - 68 r.)

Svatý Pavel byl zakladatelem mnoha křesťanských obcí, šířil víru stejně jako Petr. Je to starší člověk, kterého charakterizuje statečnost. Navštěvuje vězení, vždycky má pro lid slova útěchy, přesvědčuje křesťany jdoucí na smrt o velké lásce Boha k nim. Křtí také Chilóna a odpouští mu jeho hříchy. Umírá stejně jako Petr mučednickou smrtí.

2.6 Fiktivní postavy v románu

Marcus Vinicius

Marcus byl mladý římský patricius, který se navrátil na křesťanskou víru díky lásce k Lygii. Byl to Petroniův příbuzný. „*Vinicius byl syn jeho straší sestry, která se před lety provdala za Marca Vinicia, konsula za Tiberiových časů. Mladík sloužil nyní pod Corbulonem proti Parthům a vracel se po skončené válce do města. Petronius k němu cítil určitou náklonnost, která hraničila s láskou, protože Marcus byl hezký, atletický rostlý mladík a dovedl zároveň zachovávat ve zkaženosti jistou estetickou míru, a toho si Petronius vážil nade všecko*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 10) Vinicius je potomkem starého římského rodu a představuje všechny klady a zápory Římana. Je to pyšný, odvážný, netrpělivý a prudký mladík, patriot ochotný položit život za vlast. Je symbolem mužství a odhodlání. Hrdost mu nedovolila na začátku uvažovat o Lygii jako o svoji manželce, ale chtěl z ní udělat svoji milenkou. Vinicius sice pomyslel také na svatbu, avšak jenom jako na krajní možnost, pokud by to nešlo jinak..Však to byl římský občan a ona jenom rukojmí barbarského původu. Dodatečně Petronius ho o tom ještě přesvědčoval: „*Nevodíme si sem barbary na provazech ze našimi vozy proto, abychom se pak ženili s jejich dcerami. Nezabíhej do krajnosti! Zkus to prostými a tvou čest neposkvrňujícími způsoby ...*“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 41) Temperamentní mladík Marcus nechce čekat, je netrpělivý a rozzlobený ve chvíli, kdy na své cestě k cíli nachází překážky. Vinicius je vášnivým typem člověka, v němž překypují emoce, nezná meze ani umírněnost jak ve zlobě tak i v radosti. Když se dozvídá o únosu Lygie, aby si ulevil, zabije jednoho z otroků a zbytek surově potrestá. Naopak po zasnoubení s ní je všechny obdaruje. Jeho nezkrotný temperament se projevuje jak v dobrém tak ve zlém.

Na začátku románu je ještě občas krutý a nemilosrdný, ale pod vlivem Lygie a křesťanského učení se mění v lepšího člověka. Petronius říká Viniciovi, že s jeho

povahou mohl učení křesťanské buď nenávidět nebo se stát jedním z křesťanů. Jeho láska k Lygii také prochází změnami. Na začátku jenom po ni fyzicky touží, ale nakonec se zamiluje do její duše. Poslouchá křesťanské učení, poznává jeho pravdy a konečně přijímá křest. Nakonec osvobozuje své otroky, začíná v nich vidět lidi ne jenom stroje na uspokojení vlastních potřeb. Vinicius má kontakt s oběma světy. Změna, která se v něm dokonala, neproběhla ze dne na den. Marcus začíná křesťany nejdříve jen pozorovat a poznává tak úplně jiný svět a nové životní hodnoty. Tento „nový“ svět se mu začíná líbit a vidí, že lidé, kteří žijí podle jiných pravidel a norem než Římané, jsou šťastnější. Jeho starý život se mu začne přičít a uvědomuje si, jak bezduchý byl jeho svět, než poznal Lygii a s ní křesťanské učení. Marcus Vinicius je typickým příkladem vlivu, jakou měla víra na pohany. Je to dynamická postava, která prochází hlubokou proměnou. Z typického arogantního a krutého římského mladíka se stává dobrý a milosrdný křesťan.

Lygie

Její pravé jméno znělo Kallina. Lygie byla pojmenována s ohledem na její původ, byla dcerou krále barbarského kmene Lygů. Do Říma byla přivezena jako rukojmí. Dali ji na vychování k Pomponii Graecině. Když ji Vinicius uviděl poprvé, byla krásnou a mladou dívkou. Pozdější strašné zážitky zničily její svěžest a jemnost, ale ne šlechetnost jejího srdce a to dělalo ji pořád krásnou. Byla rovněž inteligentní a rychle se učila. Důkazem toho bylo, že jenom odposloucháváním lekcí malého Aulova syna se naučila řečtinu. Jak na mladou rozmazlenou Pomponií holku byla velice odvážná a rychle si zvykla na těžké podmínky života. Pronásledování a všechny překážky, kterým byla vystavena, zdokonalily její povahu. Avšak nejdůležitější vliv měla na Lygii křesťanská víra, která dala jí sílu snášet utrpení a bojovat. Lygie je přesvědčená o její slušnosti a věděla, že se musí řídit jejími principy a to bylo důvodem, proč odmítala tělesnou lásku bez

duševního spojení. Lygie je postavou bez chyb a jiných záporných stránek, možná tím působí nerealisticky, ale taková musela v Sienkiewiczově románu být, aby mohla napravovat pohanskou Viniciovu duši.

Ursus

Ursus pocházel stejně jako Lygie z kmene Lygů. Byl Lygiiným otrokem a ochráncem. Stal se také křesťanem. Příroda ho obdarovala velkou silou, ale také hodným a moc důvěřivým srdcem. Byl postavou snadno ovladatelnou neboť uvěřil dokonce Chilónovi a zabil na jeho popud lékaře Glauka. Ursus může být přirovnán k řeckým mýtickým herosům, ale na rozdíl od nich mu chyběla chytrost.

Glaukos

Glaukos byl lékařem a křesťanem. Na osudu Glauka se velice podepsal Chilón a to tím, že ho dvakrát zradil. Poprvé ho prodal lupičům, zbavil ho rodiny a majetku, vydal ho na smrt. Podruhé přesvědčil Ursuse, že Glaukos je zrádce. Po vydání jeho a ostatních křesťanů Neronovi zemřel mučednickou smrtí, ale ještě než zemřel, stačil Chilónovi odpustit. Pod vlivem tohoto činu Chilón se změnil a navrátil na křesťanskou víru. Glaukos je postava, která po celý svůj život následuje Krista.

Crispus

Byl představeným křesťanské obce. Byl to velice přísný člověk, zda se, že nepochopil úplně učení Ježíšovo. Nenáviděl zlo, ale nemiloval lidi. Odsuzoval Lygiinu lásku k Viniciovi. „A rozohňoval se víc a více, protože Lygiin hřích jej naplňoval nejen hněvem, nýbrž i ošklivostí a pohrdáním nad lidskou přirozeností vůbec.“ (Citováno podle: E. Sojka 1983, s. 254) Crispus si myslel, že křesťané by měli myslet jenom na spásu duše a ne na dočasný život. Každý, kdo se tomu

vymykal, budil jeho hněv a pohrdání – city zcela nekřesťanské. Dokonce, když umírá na kříži vyhrožuje věčným zatracením. Je fanatickým vyznavačem Ježíše, vyvolává spíše negativní pocity u čtenáře.

Euniké

Byla Petroniovou milenkou a otrokyní, později ním osvobozenou. Petronius ji zapsal všechn svůj majetek, ona si však raději vybrala smrt společně s ním než bohatství. Euniké je jako pohanská bohyně lásky, čistá, věrná a šlechetná.

Chilón Chilonides

Chilón je vedlejší postava, ale pro děj románu klíčová. Je to chytrý, mstivý a nevzděčný člověk. Je pojítkem mezi světem pohanským a křesťanským. Je to lékař, věštec, tulák, lhář, špión, donašeč, zrádce, zbabělec. Neustále hledá nové šance jak si vydělat podvodem peníze. Je to skeptik, který nevěří nikomu ani ničemu, zlo a dobro mají pro něho stejnou cenu. Prodal Glauka lupičům a později ho opět chce připravit o život. Stává se zdánlivě křesťanem, aby se mohl dostat do komunity a najít tak Lygii a Ursuse. Je také císařovým a Tigellinovým donašečem. Za to je odměněn, stává se z něj bohatý člověk a zúčastňuje se spolu s Neronem her. Musí se dívat na krvavé mučení křesťanů, ale nemůže snést pohled na prolitou krev. Potí se, skřípe zuby, celý se chvěje a nakonec omdlívá, ale Nero ho donutil koukat se jak umírají oběti jeho pomluv a obžalob. Glaukos odpouští Chilónovi jeho viny. Pod tíhou těchto všech událostí se mění Chilónovi duše. Nachází v sobě odvahu a veřejně oznamuje, že za požár Říma je zodpovědný císař a křesťané jsou nevinni. Nechává se pokřtít a umírá mučednickou smrtí. Jeho návrat na křesťanskou víru je velkým úspěchem křesťanské religie.

2.7 Kompozice díla

Quo vadis má mnoho dějových pásem, je typickým příkladem milostného románu. Hlavním tématem knihy je příběh lásky Lygie a Vinicia, který je fiktivní. Je přesně spojen s historickými reáliemi tehdejší doby, stejně jako jiné děje románu. K dalším osnovám díla patří příběh Petronia, Nerona, Chilóna a další. Sienkiewicz propletl historii a fikci tak dokonale, že bez důkladné studie není možno leckdy přesně rozpoznat hranici mezi těmito dvěma úrovněmi.

2.8 Křesťanský svět v románu

Svět křesťanský je v románu světem mladým. Děj románu začíná třicet let po smrti Ježíše Krista. Tenkrát žili ještě lidé, kteří si ho pamatují (Petr apoštol). Křesťané se skrývají se svojí vírou. Jejich tajné schůzky, jejich učení, které říká, že brzo nastane konec světa, po kterém zůstanou spaseni jenom oni a zbytek světa bude odsouzen k věčné záhubě, izolace od společnosti, to všechno napomáhá tomu, že jsou považováni za „nebezpečnou sektu“.

Křesťanské učení má nejvíc stoupců mezi chudými lidmi, cizinci a otroky, kteří nebyli římskými občany, bohatí lidé jako Pomponia Graecina a její rodina jsou výjimkou.

Svět křesťanský je světem morálních hodnot. Nejdůležitější je vzájemná láska, bratrství, úcta, poctivost, věrnost a odpouštění vin. Všichni lidé jsou rovni v očích Boha a jsou jeho dětmi. Křesťané žijící podle těchto principů jsou šťastni i přes mnohdy těžké materiální podmínky.

2.9 Pohanský svět v románu

Svět pohanský byl světem starým, který udivuje a ohromuje nás svým kulturním bohatstvím, filozofickými směry, architekturou, literaturou a právem a také svými technickými výdobytky. Římané měli také svoje bohy: Dia, Isis, Baale.

Byl to svět lidí bohatých, plný přepychu, hostin, lenosti a pohodlí. Důležitý byl cit pro krásu a kult těla. Starověké vzorce krásy do dnešního dne jsou považované za ty univerzální. Byl to rovněž svět neřesti, smyslné lásky, všeobecný byl materiální pohled na svět. Toto období charakterizoval názor „užívat si život bez jakéhokoliv sebeomezování“. V tomto světě existovalo otroctví, vykořisťování, války, vraždění a despotická vláda.

Román se odehrává v době úpadku, kdy se svět starořímský žene k záhubě. Důvod tohoto stavu Sienkiewicz neanalyzuje. Soustředí se na zachycení zvyků, života a morálního úpadku starobylého Říma. Příčiny zániku civilizace Sienkiewicz hledá jenom v morálním úpadku nejvyšších vládnoucích společenských vrstev.

2.10 Shrnutí

Křesťanství je v románu ukázáno v ostrém kontrastu k pohanství. Křesťané jsou zde zobrazeni jako smutné, šedivé postavy, chudé a nudné ve své dobrotě, jen tak nenápadně vystupující na stránkách knihy. Svět římský je barevný, bohatý, plný zajímavých a složitých lidských charakterů. Určitě taková prezentace nebyla záměrná, ale takový je konečný efekt. Dobro je šedivé, nenápadné, obyčejné, a proto je těžké jej popsat barvitě.

Ve chvíli, kdy končí děj knihy, nezdá se, že Řím zahyne a křesťanství přetrvá. Na místo Nerona zůstal vybraný jiný císař a vyznavači Ježíše Krista jsou pronásledováni a zabiti. Apoštolové Petr a Pavel umírají mučednickou smrtí.

Samozřejmě si myslíme, že kniha není úplně objektivní. Je snadné kritizovat starověk a vychvalovat křesťanství. Román je napsán dost tendenčně a svět křesťanský je idealizován. Nemůžeme nevnímat přínos starověku na dnešní kulturu. Křesťanství také mělo svou temnou stránku. Stačí si připomenout středověk, hony na čarodějnice a jiné nesmyslné zákazy katolické církve. Každá

z filozofií může mít pozitivní i negativní stránku, zaleží na vládnoucí skupině lidí, jak zachází se svou mocí.

Román *Quo vadis* díky svému zakotvení v období starověku obsahuje mezinárodní tematiku. Proto by neměl představovat velikou zátěž pro schopného překladatele znajícího dobře polský jazyk, obzvláště ne pro překladatele slovanského původu. Daleko víc zajímavější by bylo pozorovat, jak by si překladatelé poradili s přeložením typických polských jmen a reálií.

Samozřejmě existují rovněž nástrahy v podobě zrádných slov. Dva podobné jazyky jako čeština a polština mají stejná slova, ale s jiným významem. V případě Langnerova překladu je rozdílnost menší, protože v době vzniku jeho práce si byly naše jazyky více podobné.

V našem srovnání se soustředíme na to, který z překladatelů zná lépe polštinu, který dělá méně chyb. Myslíme si, že obtížnější úlohu má vždycky první překladatel čili J. J. Langner. Každý další se může poučit z chyb svého předchůdce.

3 PŘELOŽITELNOST JAKO ZÁKLADNÍ VÝCHODISKO TEORIE A PRAXE UMĚLECKÉHO PŘEKLADU

Přeložitelnost patří mezi základní diskusní témata teorie uměleckého překladu. Lingvisté zastávají velice rozporuplné názory na tuto problematiku. V následujících dvou podkapitolách přiblížíme stanoviska jak přívrženců, tak odpůrců přeložitelnosti.

3.1 Názory odpůrců přeložitelnosti

Jeden z problémů vidí odpůrci přeložitelnosti ve vyhrocování typologických rozdílů mezi jazyky a také v přeceňování role jednotlivých jazykových prostředků. (G. Mounin, W. D. Reyburn, E. A. Nida, S. L. Vlachov, S. P. Florin)

Jiným z důkazů nepřeložitelnosti je mechanické přiřazování slov originálu a překladu a z neexistence asociace mezi nimi usuzuje A. A. Potebňa, že přeložitelnost není možná. Rovněž W. Winter má na toto téma podobný názor. Tvrdí, že čím více se od sebe dva jazyky liší, tím méně se překlad bude podobat předloze. B. L. Whorf se snaží dokázat, že „...zvláštnosti jazykové stavby mají důsledky pro chápání skutečnosti a pro tvorbu kulturních hodnot“ (Citováno podle: K. Horálek, 1967, s. 53) Lingvista E. Sapir tvrdí, že na světě neexistují dva na tolik podobné národy a jazyky, aby bylo možné mluvit o stejné společenské skutečnosti. Jako překážku pro přeložitelnost uvádí tvrzení, že každá společnost je jiná, neexistuje stejný svět, který jenom pojmenovává věci jinými jmény. (J. Vilikovský, 1984) G. W. Leibnitz tvrdí, že jazyk myšlenku nejen zprostředkovává, ale také ji podmiňuje. Z čehož vyplývá názor, že člověk vnímá způsobem, jakým mu dovolí jeho řeč. (Blíže M. Hrdlička, 2003)

Dalším argumentem proti přeložitelnosti je mystické chápání jazyka jako určitého iracionálního odkazu, který je příslušníkům jiného národa nesdělitelný. Jedním z přívrženců tohoto názoru byl W. von Humboldt, tvrdil, že není možné

porovnávat určité národy a jejich způsob myšlení je na tolik odlišný, že přeložitelnost není realizovatelná. V závěru k názorům Humboldtovým L. Söll vyvozuje, že překlad není jenom transformace do jiného kódu, je to také duchovní metamorfóza a tudíž změna jazykového kódu je spojená s modifikací dané informace. (Blíže: M. Hrdlička, 2003, s. 91)

K dalším uváděným překážkám přeložitelnosti patří jistá koncepce estetiky, která pokládá akt umělecké tvorby za neopakovatelný, rozumově nevysvětlitelný, který se vymyká racionální a tvůrčí rekonstrukci. (Blíže: M. Hrdlička, 2003, s. 92)

Proti tomu oponuje A. Popovič (1975, s. 13) „*Umělecké dielo sa nepokladá za jedinečný akt tvorcu, lebo na jeho realizácii a konkretizácii sa zúčastňuje veľa činiteľov stojacich mimo autora (...) Problém prekladateľnosti a preložiteľnosti rieši táto estetika na báze materiálnej povahy znaku a jeho pretvorenia iným znakom. Otázka pretvárania znakov je potom otázkou nevyhnutných posunov a ich hraníc.*“

Někteří lingvisté zveličují roli odlišného komunikačního kontextu, reálií (např. rozdíly geografické, kulturní a jiné. J. Pechar uvádí, že v Indii v souvislosti s jejími klimatickými podmínkami, je třeba mluvit o ochlazení vzájemných politických vztahů, pokud myslíme jejich zmírnění. V překladu může dojít k jistým posunům, lze však tyto rozdíly překonat a přiblížit je. Rozhodně kvůli tomu nejde negovat překlad jako takový. Další překážky proti přeložitelnosti jsou povahy náboženské a nacionalistické, v minulosti existoval zákaz překládání náboženských textů podporovaný náboženskými fanatiky. Překládání těchto posvátných textů bylo projevem kacířství. U některých národů byl důvodem rovněž pocit národní nadřazenosti. (Blíže J. Levý, 1963)

3.2 Názory přívrženců přeložitelnosti

Naopak přívrženci přeložitelnosti tvrdí, že jazyk je především nástroj ke komunikaci a přenášená informace má určitou formu, ale tato forma nemá vliv na

myšlenku člověka. Existují určité univerzálie stejné pro všechny národy světa a proto do jakékoliv formy uzavřená informace může být stejně pochopená různými národy. Z tohoto hlediska je přeložitelnost realizovatelná. K takovému názoru dospěl lingvista L. Söll. Objektivní skutečnost je obsahem jazykové komunikace. Jazyk je v tomto procesu pouze zprostředkovatelem, nikoliv tvůrcem. Umělecký překlad je možný, protože existuje objektivní realita nezávisle na našem vědomí a také existují mechanismy vnímání této objektivní reality společné pro celé lidstvo. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 91)

VI. Skalička tvrdí, že jazyk je řešením stejného problému různými prostředky. Některé jazyky řeší stejnou informaci morfologicky, jiné syntakticky nebo lexikálně. (J. Šabršula, 1983) O. Kade tvrdí, že cokoli může být vyjádřeno v jakémkoliv jazyce a zároveň, co s toho vyplývá i přeložené z jednoho jazyka do druhého. K. Horálek však připomíná, že jazyky se liší stupněm kulturní připravenosti, propracovanosti a také odbornou terminologií, což se nepochybně promítá do dosažené kvality překladu. Empirická zkušenost a teoretické studie dokazují, že stupeň přeložitelnosti uměleckého textu z hlediska jazykového závisí na důležitosti role formálních jazykových prvků v předloze a na rozdílnosti výchozího a cílového jazyka. Překladatelova role je velmi obtížná pokud je formální závislost velká a jazyky jsou velmi odlišné. (Blíže M. Hrdlička, 2003, s. 92)

Velice zajímavě o přeložitelnosti píše J. Levý. Podle něho je literární dílo historicky podmíněné. Mezi předlohou a překladem nemůže být vztah totožnosti. Nelze zachovat specifičnost do všech důsledků. Takový požadavek by vedl jedině k doslovnému překladu, který je špatný a vede zároveň k tezi o nepřeložitelnosti díla. V dalším případě se v překladu nejedná ani o žádné umělecké dotváření díla nebo o jakési variace na jeho téma. Překlad je provedení díla v jiném jazyce. Důležitý je výsledný dojem na čtenáře, nikoliv realizace jednotky obsahu

v materiálu. V dobrém překladu nejde o otrocké zachování formy, ale o její estetické a významové hodnoty pro čtenáře. (J. Levý 1963, s. 79)

3.3 Shrnutí

Podle M. Hrdličky, k němuž se rovněž přikláníme, je umělecký překlad do jiného jazyka rozhodně možný. Samozřejmě existuje částečná nepřeložitelnost. Neznamená to však, že by měl překladatel svoji snahu o překlad vzdát. V rámci dosažení svého cíle je občas nutné obětovat částečně věcnou přesnost nebo modifikovat umělecké postupy. Úspěch překladu závisí na schopnostech, zkušenostech a erudici překladatele. Bezpochyby umělecký překlad je možný a může mít stejné kvality jako předloha. Myslíme si, že leckdy překlad může být v lecčems vydařenější než předloha.

Za zmínku zde stojí grafická strana překladu J. J. Langnera, kterou považujeme za velice přehlednou a dokonce si dovoluujeme tvrdit, že je lépe vypracována ve srovnání s originálem.

Stává se někdy rovněž, že překladatel může opravit překlep, který se vyskytuje v samotné předloze.

Originál

Myślałem, że gdy słońce zejdzie, ona rozplynie mi się w świetle, jak rozplywa się jutrzienka. (H. Sienkiewicz 1989, s. 10)

Překlad A

Myslil jsem, že se mi rozplyne v světle, až vzejde slunce jako se rozplývá jitřenka. (J. J. Langner 1926, s. 11)

Překlad B)

Měl jsem dojem, že jakmile slunce zmizí, musí se rozplynout ve světle, jako se rozplývá jitřenka. (E. Sojka 1983, s. 17)

V originále se zřejmě ztratilo jedno písmeno „w“ před „zejdzie“. V polštině slovo „wzejdzie“ znamená totéž co české „vzejde“. Evidentně se jedná o překlep,

pokud bychom chtěli říct polsky „slunce zmizí“, řekneme „słońce zajdzie“ ne „słońce zejdzie“. Další nápovědou ve větě je slovo jitřenka. Je zřejmé, že se jedná o východ slunce, ne o jeho západ. V tomto případě E. Sojka udělal doslovný překlad věty, který nedává smysl. J. J. Langner zapojil v překladu logické myšlení a správně odhadl intenci autora.

Můžeme se tady ještě zamyslet nad otázkou, co vlastně znamená adekvátní překlad? Lepší je ten překlad, ve kterém je překlep opraven nebo ten, kde je překlep přeložen? Bohužel ani v tomto případě nelze ospravedlnit Sojkovu verzi. Pokud by překladatel chtěl ponechat překlep záměrně, musel by použít místo slova „zmizí“ slovo „zejde“ bez písmena „v“.

4 PŘEKLADATELSKÁ EKVIVALENCE A ADEKVÁTNOST

4.1 Definice překladatelské ekvivalence a její druhy

Překladatelská ekvivalence – je to určitá kvalita relace mezi výchozím a cílovým textem. Ekvivalent je prostředek nebo soubor prostředků pro dosažení ekvivalence. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 19)

E. A. Nida rozlišuje ekvivalenci formální, (která se soustředí se na výchozí jazyk a co nejdůkladnější přetlumočení obsahových a formálních rysů předlohy) a dynamickou (jejím primárním cílem je dosáhnout stejného komunikačního efektu originálu a překladu na čtenáře). Termínem formální ekvivalence se zabývá také J. Catford, soustředí se však na porovnání gramatiky.

L. S. Barchudarov rozlišuje dále ekvivalenci sémantickou (porovnání významu obsahu předlohy a překladu).

Ja. I. Recker přemýšlí o ekvivalenci stylistické. Jedná se o snahu o co nejpovedenější přeložení knihy za použití stejných stylistických expresivních prostředků.

A. Neubert a A. D. Švejcer rozlišují ještě ekvivalenci pragmatickou (účinek obou textů na čtenáře má být stejný).

G. Jäger popisuje dále ekvivalenci komunikační jako relaci shody komunikační hodnoty textu.

Dále existuje ještě ekvivalence funkční. A. Ljudskanov popisuje ji jako funkční shodu ideově – smyslovou, estetickou nebo emocionální jazykových prostředků originálu a překladu.

Připadá v úvahu také ekvivalence formálně – grafická (shoda typografických prostředků, prostorové strukturace textu, grafických značek) a také o ekvivalence fonetická. (O druzích ekvivalence blíže M. Hrdlička 2003, s. 19)

4.2 Teorie úrovní ekvivalence

Teorie ta říká, že vztahy shody můžou nastat mezi analogickými úrovněmi předlohy a překladu (a to na úrovni znaku, výpovědi, sdělení, popisu situace a cíle komunikace). Teorii podrobně rozpracovává V. N. Komissarov. Realizace této teorie je však velice obtížná, protože nastává problém, jak docílit co největší překladatelské shody. Existuje celá řada omezení (rozdíl mezi výchozím a cílovým komunikačním kontextem, jiná vyspělost a struktura čtenářů, odlišnost norem a konvencí jazykových, literárních, kulturních). Dále je problém v tom, jaký mají tyto snahy vliv na konečný výsledek. (Blíže o teorii úrovní ekvivalence M. Hrdlička 2003, s. 19)

4.3 Reálná možnost docílení překladatelské shody

K. Horálek tvrdí: „*Funkčně ekvivalentní jsou jazyky, nikoli však přeložené texty v poměru k originálu*“. (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 20) Myslí si, že „*Požadavek, aby přeložené dílo mluvilo k nové čtenářské obci stejným způsobem jako originál k čtenářské obci, ke které se obracel autor, je nejen neřešitelný, ale i nesprávný*“ (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 20) Upouští se od vztahování ekvivalence na dílo jako celek a mezi badateli se prosazuje termín „adekvátní překlad“ čili optimální aproximace originálu. Na adekvátnost překladu lze pohlížet buď jako na adekvátnost překladu předloze nebo adekvátnost překladů potřebám, konvencím, úrovni přijímajícího komunikačního kontextu i kvalitám a vyspělosti nového čtenáře – adresáta, jeho očekávání a objednavce. Pro dosažení optimálního výsledku je třeba vzít v potaz obě výše uvedené varianty a udělat kompromis.

Pro dodržení adekvátnosti nestačí funkční druh ekvivalence, ta je vhodná jen pro převod dílčích úseků textu, aplikace této ekvivalence na dílo jako celek mohlo by způsobit nežádoucí změny. Je třeba zároveň si uvědomit, že jiný postup je

vždycky aplikován globálně a jiný, když se jedná o překlad určitého úseku textu. (Blíže M. Hrdlička, 2003)

4.4 Následky pokusů o docílení překladatelské ekvivalence

Dosažení překladatelské ekvivalence může proběhnout různými způsoby. Existují základní druhy překladů: doslovný, volný a adekvátní.

4.4.1 Překlad doslovný (věrný)

Tento druh překladu se v současné době skoro nevyskytuje, charakterizuje ho mechanická reprodukce předlohy. *„V překladatelově aktivitě je prvek kreativity zastoupen v nedostatečné míře, někdy téměř absentuje. Pro tento typ překladu je příznačná spoutanost výchozím textem, ulpívání na jednotlivostech, neschopnost nadhledu, atomizování textu často bez ohledu na odlišnou strukturu výchozího a cílového jazyka.“* (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 21) Tento druh překladu může způsobit absurdní chyby, třeba doslovný překlad gramatických chyb z jednoho jazyka do druhého. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 22 - 23)

4.4.2 Překlad volný (adaptační)

Překlad volný je snahou o tvůrčí adaptaci díla, předloha je jenom jakousi tvůrčí inspirací pro překladatele. Reprodukční snahy jsou v pozadí, míra volnosti se liší, můžeme mluvit buď o parafrázi, převyprávění nebo adaptaci. Volný překlad má za cíl spíše krásu, líbivost a nezřídka také jde překladatelovi o jeho tvůrčí ambice. V tomto druhu překladu dominuje kreativní složka.

„Pohled do historie teorie i praxe uměleckého překladu ukazuje, že princip věrnosti (doslovnosti) a volnosti, resp. kolísání mezi nimi, jsou základními vývojovými momenty překladatelské metody a koncepce přetlumočení výchozího textu“ (Citováno podle M. Hrdlička 2003, s. 21) Je třeba podotknout, že někdy

překladatelův tvůrčí přístup není opodstatněný. Není vhodné např. zjednodušovat čtenářsky náročný originál v obecně dostupnou nenáročnou četbu. Není to v zájmu čtenáře, podbízení se jeho vkusu a úrovni nevede k jeho vývoji. Je možné takto přizpůsobovat původní dílo např. z důvodů nepoměru původní a domácí literární produkce nebo vyspělosti původního a nového čtenáře, je třeba tyto úpravy omezovat na nezbytné minimum. Setkáváme se i s opačnými názory, že čtenář by měl textu rozumět a překladatel by měl udělat pro to maximum. S tímto názorem však nelze souhlasit např. v případě, že autor chtěl napsat umělecky obtížné dílo, těžko uchopitelné. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 23 - 24)

4.4.3 Překlad adekvátní

„V případě překladu adekvátního se překladatel pokouší skloubit respektování originálu se zřetelem k novému čtenáři – adresátovi. Překladatelská konkretizace se drží objektivních kvalit a dominant díla, respektuje jeho identitu, pohlíží však na ně z určité dobové a společenské perspektivy, očima současného vnímatele. V překladatelově aktivitě by měla být složka reprodukční i tvůrčí v takovém poměru, jenž by zaručil nezkrácené přenesení hodnot původního díla do nového komunikačního kontextu. Mělo by se jednat o proces tvůrčí reprodukce“ (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 22)

V souvislosti s pojmem „adekvátní překlad“ a také s hodnocením zdařilosti překladu K. Hausenblas vymezil následující členění:

- A) umělecký překlad uměleckého textu
- B) neumělecký překlad uměleckého textu
- C) umělecký překlad neuměleckého textu
- D) neumělecký překlad neuměleckého textu

První varianta A) je jednoznačně nejlepší a splňuje podmínky adekvátního překladu nejlépe. Varianta B) je nežádoucí, deformující překlad a neadekvátní. Ani ve variantě C) není možné mluvit o adekvátním překladu. Jedná se tady o

neoprávněně přidané hodnoty, o vylepšování originálu, které může vzniknout z různých důvodů např. vyvolat falešné zdání o kvalitách literární tvorby určitého národa z důvodů politických nebo komerčních. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 24 – 25) Poslední varianta není zcela jasná. Může se jednat jak o překlad adekvátní např. odborný překlad odborného textu nebo také o neadekvátní např. nezdařilý překlad po umělecké stránce slabého komunikátu. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 25)

Občas se může stát, že jedno dílo je přeloženo několikrát a to různými způsoby např. ruské překlady V. A. Žukovského.

Někdy je reprodukce předlohy tím zdařilejší, čím samostatnější a tvořivější je překladatelovo hledání českého ekvivalentu. Velice zajímavě o adekvátním překladu píše J. Levý. Porovnává práci překladatele k práci herce. Dobrý herec nemá uplatňovat svou tvořivost de té míry, aby z postavy, kterou hraje, vytvořil někoho jiného. Dobrý překladatel má být nenápadný, nesmí příliš uplatňovat svoji jazykovou tvořivost. Samozřejmě existují situace, kde je třeba ji použít. Pokud v domácí literatuře dosud nejsou vytvořené stylistické prostředky pro vyjádření estetických hodnot originálu, tvořivost je nutná. (Blíže J. Levý 1963)

4.5 Shrnutí

Hlavním úkolem teorie uměleckého překladu by mělo být vytvoření podmínek pro prosazení reprodukčně – tvůrčího statutu překladatelovy aktivity, také poskytování teoreticky fundované základny i pojmoslovného aparátu pro kritiku překladu. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 25)

V Langnerově jak i v Sojkově překladatelském postupu vidíme prvky ekvivalence formální, funkční, komunikační, pragmatické, stylistické, sémantické, dynamické a formálně-grafické, až na menší podíl té poslední u E. Sojky.

Celkově oba překlady můžeme hodnotit jako adekvátní. Poněkud zdařilejší je Sojkova verze. Langnerův překlad je občas trochu volnější, překladatel vynechává slova, občas dělá chyby v lexikální rovině textu.

5 VYBRANÉ OTÁZKY PŘEKLADU JAKO KOMUNIKAČNÍHO AKTU SE ZŘETELEM K JAZYKOVÉ PROBLEMATICE

5.1 Překlad jako komunikační akt

Existují různé modely popisující proces uměleckého překladu, mezi nejčastější patří: model transformační (E. A. Nida), model sémantický (V. G. Gak), model zákonitých korespondencí (Ja. I. Roker), model situační (J. Catford), model dynamický (E. A. Nida), model úrovní ekvivalence (V. N. Komissarov) a model komunikativně-funkční (Z. D. Lvovské) (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 14)

Z. D. Lvovská ve své odborné práci „Тeоретическije проблемы перевода“ klasifikuje uvedené modely podle přístupu teoretiků ke vzájemnému působení lingvistických a extralingvistických faktorů. První tři řadí k modelům jazykovým, které srovnávají fungování jazykových jednotek výchozího a cílového jazyka. Poslední tři patří k modelům komunikačním a model situační je na pomezí, kde začíná respektování i mimojazykových vlivů. Samozřejmě nutno podotknout, že žádný z výše uvedených modelů neexistuje v úplně čisté podobě.

V dnešní době lingvisté zastávají názor, že umělecký překlad je činností komunikační. „*V komunikačním přístupu se klade důraz na fungování uměleckého textu v jistém komunikačním kontextu v určitém časovém období i na společenskou zakotvenost a determinovanost komunikátu i subjektu vstupujících do tohoto procesu.*“ (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 14) Umělecký překlad je formou literární komunikace, která je vázána na umělecký text, na umělecké postupy a prostředky. Ve své podstatě je komunikací druhotnou, odvozenou, s reprodukčně-tvůrčím statutem. Překlad se začleňuje do jiného komunikačního kontextu. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 14-15)

Přikláníme se k názoru, že překlad je druhem literární komunikace. Překlad vzniká na základě potřeby jisté společnosti, v různých časových obdobích může

měnit také svůj charakter a funkci. S ubíhajícím časem text překladu bude určen úplně jinému adresátovi než ten, kterému byla adresována předloha. Často se stává, že jeden původní text je přeložen několikrát různými překladateli. Čím více překladů a čím delší je časový odstup, tím větší je rozdíl v cílovém textu a tím více se může lišit jeho adresát.

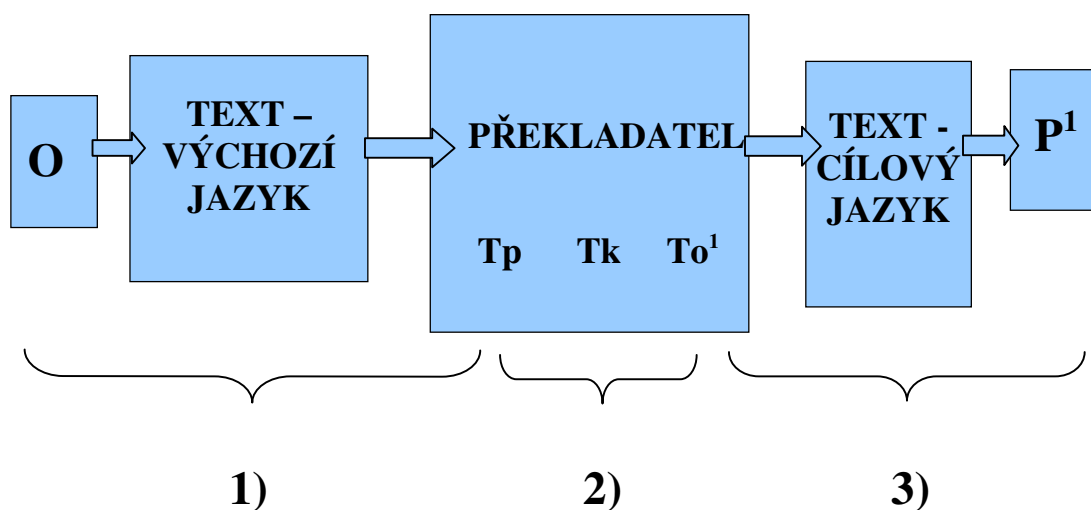
Dále se blíže zastavíme u teorie O. Kadeho, který popisuje překlad jako případ dvojjazyčné komunikace.

5.1.1 Překlad jako případ dvojjazyčné komunikace

V obyčejné jednojazyčné komunikaci mají odesílatel a příjemce jeden společný jazykový kód, zatímco při překladu z jednoho jazyka do druhého přistupuje do komunikace další účastník – překladatel.

Účastníci komunikace si sdělují určitý informační obsah, jímž se rozumí komunikační hodnota jazykového sdělení. Určitá posloupnost znaků vyvolává u příjemce určitý efekt, který přibližně odpovídá záměru odesílatele. Informační obsah uměleckého textu je jenom potenciální. Každý příjemce může daný text vnímat jiným způsobem. (O. Kade, 1978)

O. Kade popisuje proces překladu čili dvojjazyčné komunikace následujícím schématem:

Dvojazyčná komunikace má tři fáze:

- 1) Fáze komunikace mezi odesílatelem (O) a překladatelem, translátorem (T)
- 2) Ve druhé fázi překladatel (T) překóduje tzn. přeloží kód z jazyka výchozího do jazyka cílového.
- 3) Fáze komunikace mezi překladatelem (stává se tak sekundárním odesílatelem O¹) a příjemcem, čtenářem překladu (P¹)

Překladatel je důležitým článkem dvojazyčné komunikace, protože je zároveň příjemcem (Tp), translátorem (Tk) a odesílatelem (To¹).

Podle O. Kadeho v ideálním případě proces dvojazyčné komunikace lze rovněž vyjádřit vzorcem:

$$i = k \approx e = i' = k' \approx e'$$

~

Kde: i = záměr odesílatele, k = informační obsah textu ve výchozím jazyce i komunikační hodnota sdělení autora, e = komunikační efekt sdělení na překladatele vystupujícího jako příjemce, i' = záměr překladatele vystupujícího v roli metaautora, k' = informační obsah textu v cílovém jazyce i komunikační

hodnota sdělení, e' = komunikační efekt sdělení na čtenáře překladu (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 17)

Velice zajímavý model vypracoval rovněž A. Popovič. Toto schéma oproti předchozímu upozorňuje nás na ostatní vlivy okolí. Pokud se jedná o překladatele, je důležité jeho literární vzdělání a zkušenosti. Důležitá je zároveň tradice čili vývojová řada textů přijímajícího prostředí, do které se začleňuje překlad a také realita, která motivuje vznik a znění překladu.

Pro naši práci a srovnávání překladu představuje tato kapitola významnou inspiraci. Jak vyplývá z předchozích řádků, úloha překladatele je nesmírně důležitá. V našem případě jde o dva časově vzdálené překlady. Doba, ve které dekodér vyrostl, ovlivňuje jeho literární vzdělání, zkušenosti a také jeho záměr, co a jakým způsobem chce sdělit čtenářům. Mění se v tomto případě i realita, která vždycky může přispět ke změně znění překladu.

5.2 Jazyková problematika překladu

Problematika překladu jako komunikačního aktu se týká následujících oblastí:

- a) výchozího a cílového komunikačního kontextu (stav vědy o překladu, úroveň překladatelské praxe)
- b) subjektivních faktorů (autor, překladatel, editor, čtenář)
- c) vlastního uměleckého textu (originál – překlad) jako výsledku působení různých faktorů

Níže se zaměříme na oblast subjektivních faktorů a podrobněji charakterizujeme jazykové zaměření překladatele na čtenáře.

5.2.1 Jazykové zaměření překladatele na čtenáře

Na proces uměleckého překladu musíme pohlížet jako na složitý komunikační proces, v němž hrají velkou úlohu také extralingvistické faktory. Na začátku přiblížíme názory teoretiků na tuto sféru.

J. C. Casagrande vyděluje následující druhy překladů podle překladatelova záměru a cíle na: překlad pragmatický (soustředí se na obsah, smysl originálu), překlad esteticko-poetický (orientuje se na stránku estetickou, na uměleckou formu), překlad etnografický (orientuje se na srovnávání rozdílů v této sféře mezi jazykem výchozím a cílovým) a překlad lingvistický (orientuje se na ukázaní morfémů originálu a gramatickou formu textu).

Casagrande se domnívá, že každý z uvedených typů bude správný, bude-li splňovat svůj cíl. Tato úzká specializace není však dobrá a může narušit kompaktnost literárního díla. Překlad by se měl zaměřovat na všechny komponenty uměleckého díla. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 68)

L. S. Barchudarov (1975) vidí následující možnosti zaměření překladu: a) zaměření na míru „doslovnosti překladu“, b) zaměření na stupeň modernizace překladu, c) zaměření na stylistické zbarvení překladu, d) zaměření na míru převodu doplňkových stylistických a emocionálních rysů.

„V. N. Komissarov se ve své teorii ekvivalence rovin překladu (rovina znaku, výpovědi, sdělení, popisu situace a cíle komunikace) dotýká jazykového zaměření zejména v rovině výpovědi (je tvořena množinou všech variant výpovědi s invariantním obsahem lišících se svou formou), kde se může jazykové zaměření na čtenáře projevit odlišným formálním ztvárněním jistého obsahu, a dále v rovině sdělení (pro zobrazení některých situací jsou v jednotlivých jazycích sdělení s „normovanou“ ustálenou strukturou), kde lze v případě konvencionalizovaných sdělení uvažovat o jistém obligatorním jazykovém zaměření překladatele na čtenáře.“ (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 68)

J. P. Vinay a J. Darbelnet (1960) popsali sedm překladatelských postupů, zde některé uvádím:

- a) transpozice čili záměna slovních druhů při zachování stejného smyslu sdělení
- b) modulace – je jazyková úprava sdělení oprávněná v případě, kdy je překlad sice gramaticky správný, ale stylisticky neobratný, kdy je oslabena jeho estetická funkce – v

zájmu větší přirozenosti vyjádření může překladatel použít parafráze c) ekvivalence – postup umožňující použití zcela odlišných stylistických a strukturních prostředků při překladu frazeologismů, onomatopoií. (Blíže M. Hrdlička, 2003)

Celkově překladatel má dvě možnosti řešení problémů:

- a) volbu obligatorní např. v případě ustálených výrazů a slovních spojení nebo
- b) volbu fakultativní (možnost výběru z několika optimálních řešení, ale i tady musí mít překladatel na zřeteli dodržení reprodukčně - tvůrčího statutu své aktivity) (M. Hrdlička, 2003)

Na téma jazykového zaměření překladatele na čtenáře lze pohlížet buď v obecné rovině² (přeložení díla z jazyka výchozího do jazyka cílového, adresování textu jinojazyčnému čtenáři) nebo v konkrétní poloze, v rámci určitého jazykového společenství, a to jak na ose diachronní (potíže spojené z archaizujícími jazykovými tendencemi), tak na ose synchronní (potíže s přeložením stylu předlohy, otázky spojené s jazykovou situací a stratifikací daného národního jazyka, a také jazykové konvence a normy).

Tato rovina zahrnuje otázku vystižení a převedení stylu autora, míru prosazování překladatelova stylu (idiolektu) v cílovém textu, problém vlivu dobových a stylových norem na formování stylu překládaného textu a také možnost orientace překladatele na určitý typ čtenáře. (Blíže M Hrdlička 2003, s. 70)

² V této rovině zajímat nás bude otázka vlivu jazyka výchozího na jazyk cílový. Někteří teoretikové (J. Levý, J. Vilikovský) byli názoru, že jazyk cílový se má přizpůsobit co nejvíce jazyku předlohy. V současné době tento názor je překonaný, převládá tendence tvůrčího využití jazyka cílového za účelem adekvátního přeložení původního díla. Jazyk překladu není v tvůrčím procesu jenom pasivním činitelem, naopak sehrává tady velice důležitou roli. Svoji formou a vyjadřovacími prostředky tvaruje jazykovou stránku díla. Stupeň jazykové podmíněnosti díla závisí na daných jazycích: původním a cílovým a také na autorovi a charakteru díla. Čím více jsou odlišné oba jazyky tím je překladatelova role náročnější. „Různá vyspělost, propracovanost, momentální stupeň rozvoje daného národního jazyka může při překladu činit potíže a může být jednou z příčin ztráty nebo posunu jistých významu předlohy, která např. může využívat různou stratifikaci jazyka, specifickou jazykovou situaci.“ (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 70) B. Ilek (1981) popisuje skoro neřešitelný případ převodu do češtiny stylistických kvalit standardní angličtiny v Pigmalionu G. B. Shawa, kde je dokonalá výslovnost klíčem pro vstup do vyšší společnosti.

Otázka správného přeložení stylu originálu je pro dílo zásadní a velice důležitá. Na rovině stylu dochází k průniku myšlenkových, estetických a jazykových hodnot díla.

Je třeba říci, že styl originálu jak i překladu je podmíněn dobou, ve které vznikl a jazykovou situací, která tenkrát vládla. Zvláště velké rozdíly vidíme např. v diktování stylu v překladech poetiky mezi obdobím romantismu a klasicismu. Přívrženci klasicismu považovali za důležitější přizpůsobit jazyk cílového textu domácím konvencím a představám a vystižení autorova stylu za podřadné a nedůležité. V době romantismu tendence byla opačná. Oba postoje k této problematice jsou extrémní a v současné době převládá snaha docílit optimálního kompromisu. Samozřejmě každý národ má svoje specifika a určitý druh tvorby má větší nebo menší tradici v daném státě. Proto také některá díla se překládají snadněji v daném jazyce než v jiném.

B. Mathesius prosazoval pojem „jazykového klíče“. Můžeme jej definovat jako určitou dobu, jazykovou (stylovou) analogii originálu v domácím literárním kontextu. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 71) B. Mathesius doporučoval překladatelům se inspirovat už vzniklou domácí tvorbou, protože čtenář je zvyklý na určitá „domácí“ schémata. Tento postup má však svá úskalí a vede k určité naturalizaci původního díla. Cizí tvorba by se neměla automaticky přizpůsobovat té domácí, naopak by měla svou odlišností domácí literaturu obohacovat. Samozřejmě k určitým stylovým zásahům v přeloženém díle musí dojít, toto ale neznamená nekritické kopírování domácích konvencí na úkor stylu předlohy.

Existují příklady nesprávného přizpůsobování stylu originálu domácímu prostředí. Na nevhodný případ poukazuje J. Levý v případě tvorby Ch. Dickense. Jeho příznačné souřadné spojování vět do rozsáhlých period a také časté používání spojky „a“ působí v překladu do češtiny velice neobratně. Dalším negativním příkladem je zbytečná „exotizace“ jazyka dekadenty, kteří prosazovali cizí pravopis u slov v češtině už zdomácnělých (sfaera, okkultní, haerresie).

5.2.2 Modernizace /Archaizace překladu

„Určitá míra překladatelovy orientace na soudobé publikum je i zde objektivně nutná: jazyk se neustále vyvíjí, určitý stav jeho vývoje je jeho uživateli poměrně brzo pociťován jako zastaralý. Právě jazyková stránka je jednou z hlavních příčin stárnutí překladu, po určité době si vždycky vynucuje jeho obnovu, určitou jazykovou „regeneraci“. (Citováno podle: M. Hrdlička 2003, s. 72) B. Ilek se vystižně vyjadřuje slovy, že originál stárne a překlad zastarává.

J. Levý tvrdí, že daleko častěji se stává, že na rozdíl od původního autora, který se stále jazykově vyvíjí, překladatel zůstává v zajetí těch slohových prostředků, které byly běžné v době jeho mládí, a potom pracuje většinu svého života stejným stylem. Překlady z let dvacátých, třicátých obsahují často velké množství nadbytečných genitivů záporových, instrumentálů, infinitivů s -ti a přechodníků. Z toho plyne, že často překlad rychleji jazykově zastarává než dílo původní. (Blíže J. Levý 1963, s. 44)

Modernizace jazyka může být mnohdy neoprávněná např. při překladu archaických textů. Svůj postoj přívrženci modernizace odůvodňují tím, že autoři dob minulých mluvili také ke čtenářům svého díla v jejich současné živé podobě jazyka. Avšak takové jednání může někdy být problematické. Moderní jazyk v díle způsobuje, že nevnímáme časový rozdíl mezi originálem a překladem, ztrácí se dobová zakotvenost předlohy. Je samozřejmě pravda, že dobu v díle vystihují také reálie a jiné esteticko – ideové hodnoty díla, ale určitě důležitou roli sehrává také stylová složka. Pokud chceme udržet v překladu pocit časového odstupů doporučuje se používat mírné prostředky navozující příznak časové vzdálenosti jako např. přechodníky, genitiv záporový a také infinitiv zakončený na -ti a dalších vhodných v tomto případě prostředků. Nejvhodnější cestou bude mírná modernizace překladu, která nepřeroste do extrémů. (Blíže M. Hrdlička 2003, s. 72)

Podobný názor na otázku modernizace má J. Levý: *„Píše-li dnešní prozaik román ze 13. století, nebudou jeho postavy mluvit staročesky, ale – pokud vůbec bude archaizovat – vytvoří si svůj historický styl, který nebude naturalistickou kopií jazyka z doby děje*

románu, navodí historický kolorit prostředky většinou novějšími. Podobně bude-li dnešní překladatel převádět romantického básníka, sotva by mohl psát jazykem Máchovým, spíše vytvoří náznak romantického stylu z jazykových prostředků, kterými disponuje dnešní poezie.“ (Citováno podle: J. Levý 1963, s. 54)

Jsou známé obzvláště z minulosti četné pokusy o tendenci opačnou čili o **archaizaci** díla. Přívrženci tohoto směru byli např. G. Mounin, J. Levý nebo A. Liška. Ten poslední přeložil Homéra češtinou 12. – 13. století. Zvláštním příkladem může být rovněž překlad J. Daňkovského 1. zpěvu Homérovy Iliady do hypotetického, umělé zrekonstruovaného slovanského jazyka, kterým se údajně mělo mluvit v době Homérově na území Čech. Existují také pozitivní případy archaizace např. Zaorálkův překlad Balzakových Rozmarných povídek. Vyskytují se rovněž případy dílčí archaizace, kde vedle současného jazyka jsou uvedené pasáže obsahující archaickou podobu téhož jazyka.

5.2.3 Shrnutí

Podkapitola o jazykové problematice překladu je nám zdrojem inspirace pro další kapitolu, ve které srovnáváme a hodnotíme dva konkrétní překlady románu *Quo vadis*.

Pro srovnávání jsou důležité názory J. P. Vinaye a J. Darbelneta a jejich překladatelské postupy: modulace, transpozice a ekvivalence. Zamysleme se zároveň jak moc a který z překladatelů více přizpůsobil jazyk cílový jazyku překladu, kterému se povedlo více vystihnout styl předlohy. Poněvadž předmětem srovnání jsou dva časově dosti vzdálené překlady, uvidíme rovněž stupeň modernizace druhého z překladů a také jak moc zestárl Langnerův překlad.

6 SROVNÁNÍ DVOU ČESKÝCH PŘEKLADŮ ROMÁNU HENRYKA SIENKIEWICZE QUO VADIS

6.1 Úvod

Předmětem našeho srovnání jsou dva české překlady knihy Quo vadis Henryka Sienkiewicze. Autorem prvního překladu je Jan Josef Langner.³ Kniha byla vydána v roce 1926 v nakladatelství Kvasnička a Hampl v Praze. Autorem druhé knihy, vydané v roce 1983 v nakladatelství Odeon v Praze, je Erich Sojka.⁴

Každý z překladů má rozhodně jak svá pozitiva tak i negativa. V našem srovnání se zaměřujeme na následující problémy: a) celkovou adekvátnost obou překladů, b) který z překladatelů udělal více chyb a neporozuměl originálu, c) specifické rysy každého z překladů (knižnost, zastaralost). Rozdíly v překladech budeme srovnávat na úrovni všech jazykových rovin.⁵

Jako materiál pro naši práci použijeme prvních šest kapitol románu. V příkladech vět ve srovnání uvádíme vždy jako první polský originál, dále stav ze staršího překladu J. J. Langnera a následně stav z překladu E. Sojky. Někdy je polský originál vynechán, protože nemá vliv na některé aspekty srovnání. Komentář k uvedeným rozdílům je umístěn vždycky pod konkrétním příkladem, jeho absence je jenom v případě naprosté samozřejmosti daného bodu.

³ Jan Josef Langner se narodil v roce 1861 ve Dvoře Králově a zemřel v roce 1918 v Praze. Byl překladatelem z polštiny a také vídeňským dopisovatelem do českých novin. Redigoval noviny Česky Venkov.

⁴ Erich Sojka se narodil v roce 1922 v Ostravě a zemřel v roce 1997 v Benešově. Byl překladatelem z polštiny, spisovatelem, zabýval se také dabingovou tvorbou, za kterou dostal po smrti cenu Františka Filipovského. Získal rovněž cenu PEN Clubu za překlady polské literatury.

⁵ Strukturu každého jazykového projevu tvoří čtyři jazykové roviny: rovina zvuková nebo grafická, rovina mluvnického významu (gramatická), rovina věcného obsahu (lexikální), a rovina slohová.

6.2 Rozdíly v grafické rovině překladů

Oba překlady se liší svoji grafickou stránkou. Překladaelé používají často jiná interpunkční znaménka, také většinou jinak píší vlastní jména, některá podstatná jména a také geografické názvy. Občas se rovněž stává, že jinak člení text, jeden používá více odstavců než druhý. Hodnotíme kladněji grafické zpracování textu J. J. Langerem, obzvláště kvůli jeho členění textu, které je lepší a přehlednější.

1) J. J. Langner používá pomlčky v dialozích, pro oddělení vedlejších vět a vsuvek tam, kde E. Sojka používá uvozovky.

Originál:

- *Nie. Nie złożyłem nigdy całego heksametru.*
- *A nie grywasz na lutni i nie śpiewasz?*
- *Nie.*
- *A nie powozisz?*
- *Ścigałem się swego czasu w Antiochii, ale bez powodzenia.*
- *Tedy jestem o ciebie spokojny. A do jakiego stronnictwa należysz w hipodromie?*
- *Do Zielonych.*

(H. Sienkiewicz, 1989 , s. 9)

Překlad A:

- *Nikoli. Nesložil jsem nikdy ani jediného hexametru.*
- *A nehraješ na loutnu a nezpíváš?*
- *Nikoli*
- *A nezávodíš?*
- *Závodil jsem před časem v Antiochii, ale beze zdaru.*
- *Nemám tedy o tebe obav. A k jaké straně patříš v hippodromu?*
- *K Zeleným*

(J. J. Langner, 1926, s. 9)

Překlad B:

„*Ne. Nikdy v životě jsem nesložil jediný celý hexametr.*“

„*A nehraješ na loutnu a nezpíváš?*“

„*Ne.*“

„*A nejezdíš s vozem?*“

„*Závodil jsem svého času v Antiochii, ale bez úspěchu.*“

„*Pak tedy nemám o tebe starost. A ke které straně patříš v hippodromu?*“

„*K zeleným*“

(E. Sojka, 1983, s. 14)

Komentář:

J. J. Langner používá pomlčky většinou tam, kde jsou u H. Sienkiewicze v originále až na malé výjimky. Používání pomlček v celém textu dělá ho víc přehlednějším a usnadňuje práci s textem.

2) J. J. Langner používá někdy pomlčky tam kde nejsou ani v originále.**Originál:**

Po owej więc uczcie, na której znódziwszy się błaznowaniem Watyniusza brał wraz z Neronem, Lukanem i Senecjonem udział w diatrybie: czy kobieta ma duszę - wstawszy późno, zażywał, jak zwykle kąpieli. (H. Sienkiewicz, 1989, s. 5)

Překlad A

Po oné hostině – na které jej nudilo šaškovité chování Vatiniovo a na níž se zúčastnil s Neronem, Lucanem a Seneciem diatrybu, má – li žena duši – vstal pozdě a šel jako obyčejně do lázně. (J. J. Langner, 1926, s. 3 - 4)

Překlad B

Probudiv se tedy pozdě po oné hostině, na které unuděn již Vatiniovým šaškováním, zúčastnil se spolu s Neronem, Lucanem a Senecionem diatryby, zdá má žena duši, osvěžoval se nyní jako obyčejně v lázních. (E. Sojka, 1983, s. 9)

Komentář:

J. J. Langner používá dvakrát pomlčku na začátku věty po slově „hostina“, a po slově „duše“. Odděluje tak vloženou vedlejší přívlastkovou větu, která stanoví vysvětlení hlavní věty v souvětí. Úkolem pomlčky je oddělit různé vsuvky, vysvětlivky, poznámky a doplňky vložené do věty. Pomlčka může také označit neukončenou řeč nebo naznačit, že další vyjádření obsahuje něco neočekávaného. V projevu vzrušeném naznačuje také řeč přerušovanou, přerývanou. (B. Havránek, A. Jedlička, 1998, s. 40), proto můžeme pochopit použití pomlčky u J. J. Langnera. E. Sojka používá k oddělení této vedlejší věty čárky. Obojí řešení je vyhovující. V originále H. Sienkiewicze máme kombinaci, věta je oddělená na začátku čárkou a na konci pomlčkou.

3) J. J. Langner používá jiná interpunkční znaménka než E. Sojka.

Příklad 1

Originál

(...), że sam Otho nie mógł się z nim porównywać, i prawdziwy, jak go nazywano: arbiter elegantiarum. (Henryk Sienkiewicz, 1989, s. 5)

Překlad A

(...), že se s ním sám Otho nemohl měřiti – byl znovu pravý „arbiter elegantiarum“, jak mu říkali. (J. J. Langner, 1926, s. 3)

Příklad B

(...), že se s ním nemohl rovnat ani sám Otho, prostě skutečný arbiter elegantiarum, jak ho nazývali. (E. Sojka, 1983, s. 9)

Komentář:

V těchto citacích vidíme dva rozdíly v použití interpunkčních znamének. V překladu J. J. Langnera je použita pomlčka tam, kde u E. Sojky máme čárku. Čárka je použita také v polském Quo vadis stejně jako v překladu E. Sojky.

Druhým rozdílem je použití uvozovek ve slově „arbiter elegantiarum“, u J. J. Langnera uvozovky jsou použité, u E. Sojky nikoliv. Uvozovkami oddělujeme úsloví nebo slova, jimiž zvlášť charakterizujeme určitou osobu nebo prostředí a výrazy, které zvlášť vytýkáme. (B. Havránek, A. Jedlička, 1998, s. 39) V polské knížce je slovní spojení arbiter elegantiarum použité po dvojtečce, takže úplně jinak než u obou dvou českých překladatelů. V tomto případě se nám víc líbí Langnerova verze, je přehlednější, jak bylo napsáno už výše. Sojkova verze se více podobá polskému originálu.

Příklad 2

Originál:

W łaźniach publicznych bywał rzadko: chyba że zdarzył się jakiś budzący podziw retor, o którym mówiono w mieście, lub gdy w efebiach odbywały się wyjątkowo zajmujące zapasy. (Henryk Sienkiewicz, 1989, s. 5)

Příklad A

V lázních veřejných býval zřídka, leda že se vyskytl rhetor budící údiv, o němž se mluvilo ve městě, nebo když se o efebiích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (J. J. Langner, 1926, s. 3)

Překlad B

Do veřejných lázní chodíval zřídka: ledaže tam mluvil nějaký pozoruhodný rétor, o němž se hovořilo ve městě, anebo když se v efebiích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (E. Sojka, 1983, s. 9)

Komentář:

Zde máme souvětí, kde druhá věta je vedlejší příslovečná podmínková a je oddělená jiným interpunkčním znaménkem. V překladu A) je to čárka, v překladu B) je to dvojtečka. Dvojtečku píšeme za výrazy nebo větami, které uvozují delší výčet povahy přístavkové. V tomto souvětí je možnost použít jak čárku tak dvojtečku. Nám se líbí více Langnerův překlad, který je přehlednější. Dvojtečku bychom spíše použili pro jednoduchý výčet slov, navíc je tam ještě jedna podřadná věta „...o němž se hovořilo ve městě,...“ (překlad B).

4) V překladech máme rozdíl v pravopise podstatných jmen.

I

elaeothesium (H. Sienkiewicz, s. 5)

oleotikkia (J. J. Langner, s.3)

oleothekia (E. Sojka s. 9)

II

retor (H. Sienkiewicz, s. 5)

rhetor (J. J. Langner, s.3)

rétor (E. Sojka s. 9)

III

bazyliki (H. Sienkiewicz, s. 8)

basiliky (J. J. Langner, s.7)

baziliky (E. Sojka s. 13)

IV

biblioteki (H. Sienkiewicz, s. 8)

bibliotheky (J. J. Langner, s.7)

bibliotéky (E. Sojka, s. 13)

V

proza (H. Sienkiewicz, s. 8)

prosou (J. J. Langner, s.7)

prózou (E. Sojka, s. 13)

5) V překladech máme rozdíl v pravopise vlastních podstatných jmen.

I

Markus Winicjusz (H. Sienkiewicz, s. 6)

Marcus Vinitius (J. J. Langner, s.4)

Marcus Vinicius (E. Sojka s. 10)

II

Kallina (H. Sienkiewicz, s. 10)

Callina (J. J. Langner, s.11)

Kallina (E. Sojka s. 11)

III

Eunice (H. Sienkiewicz 1989, s. 13)

Eunike (J. J. Langer 1926, s. 16)

Euniké (E. Sojka 1983, s. 21)

6) V překladech máme rozdíl v pravopise vlastních jmen místních.

I

Porta Capena (H. Sienkiewicz, s. 6)

brány capenské (J. J. Langner, s.6)

Porta Capena (E. Sojka s. 11)

Komentář

E. Sojka zachovává cizí pravopis, kdežto J. J. Langner používá počeštěný název.

7) J. J. Langner dělá více odstavců než E. Sojka.

Příklad 1

Originál

Petroniusz kazał wpuścić gościa do tepidarium, dokąd i sam się przeniósł. Winicjusz był synem jego starszej siostry, która przed laty wyszła za Marka Winicjusza, męża konsularnego z czasów Tyberiuszowych. Młody służył obecnie pod Korbulonem przeciw Partom i po ukończonej wojnie wracał do miasta. Petroniusz miał dla niego pewną słabość, graniczącą z przywiązaniem, albowiem Markus był pięknym i atletycznym młodzieńcem, a zarazem umiał zachowywać pewną estetyczną miarę w zepsuciu, co Petroniusz cenił nad wszystko. (H. Sienkiewicz, 1989, s. 6)

Překlad A

Petronius kázal pustiti hosta do tepidaria, kam se dal také sám přenést. Vinitius byl syn jeho starší sestry, která se před lety vdala za Marca Vinitia, který byl vir consularis za časů Tiberiových.

Mladý muž sloužil nyní pod Corbulonem proti Parthům a po ukončené vojně se vracel do města. Petronius mu byl nakloněn, byl Marcus hezký, atletický mladý muž a zároveň uměl v pokaženosti zachovávat jistou esthetickou míru, což Petroniovi bylo nade vše. (J. J. Langner 1926, s. 4)

Překlad B

Petronius rozkázal, aby hosta uvedli do tepidaria, a sám se tam přestěhoval. Vinicius byl syn jeho starší sestry, která se před lety provdala za Marka Vinicia, konsula za Tiberiových časů. Mladík sloužil nyní pod Corbulonem proti Parthům a vracel se po skončené válce do města. Petronius k němu cítil určitou náklonnost, která hraničila s láskou, protože Marcus byl hezký, atleticky rostlý mladík a dovedl

zároveň zachovávat ve zkaženosti jistou estetickou míru, a toho si Petronius vážil nade všecko. (E. Sojka 1983, s. 10)

Příklad 2

Originál

Po posilku, který zval se snídaním, a do kterého dwaj towarzysze zasedli wówczas, (...). Tymczasem miło jest posłuchać szumu fontanny w atrium i po obowiązkowym tysiącu kroków zdrzemnąć się w czerwonym świetle, precedzonym przez purpurove , na wpół zaciągnięte welarium.

Winicjusz uznał słuszność jego słów i poczęli się przechadzać rozmawiając w sposób niedbały o tym, co slychać w Palatynie i w mieście, a po trochu filozofując nad życiem. Po czym Petroniusz udal się do cubiculum, lecz nie spał długo. Po upływie pół godziny wyszedł i kazawszy sobie przynieść werweny począł ją wachać i nacierać sobie nią ręce i skronie. (H. Sienkiewicz 1989, s. 14)

Překlad A

Po jídle, jež se zvalo snídaní, ale k němuž oba přátelé zasedli tehdy, (...). Tou dobou je milé naslouchati šumu fontány v atriu a po povinném tisíci kroků zdrímnouti si v červeném světle, procházejícím purpurovým, zpola zataženým velariem. –

Vinitius uznal pravdu jeho slov, i počali se procházeti a rozmlouvati nedbale o tom, co je slyšeti na Palatině a v městě, a filosofovali trochu o životě.

Potom se odebral Petronius do kubikula. Leč nespal dlouho. Po půl hodině se opět vrátil , dal si přinést verbenu, jal se k ni čichati a natírati si ji ruce i skráně. (J. J. Langner 1926 , s. 17)

Překlad B

Po jídle, kterému se říkalo snídaně a k němuž zasedli oba přátelé v době, (...). A zatím se tak příjemně naslouchá šumění fontány v atriu a po povinných tisících

krocích je tak příjemné zdřímnout si v načervenalém světle, procezeném skrz purpurové, napůl zatažené velarium. Vinicius uznal správnost jeho slov, i začali se tedy procházet, hovořit nenuceně o tom, co je nového na Palatinu a ve městě, a také trochu filozofovat o životě. Petronius se pak odebral do cubicula, ale nespak dlouho. Za půl hodiny se objevil a rozkázav, aby mu přinesli verbenu, začal k ni číhat a natírat si ji ruce a skráně. (E. Sojka 1983, s. 22)

Komentář

Zajímavé je členění textu u obou překladatelů ve srovnání s předlohou. J. J. Langner dělá často víc odstavců než je v Sienkiewiczově románu, E. Sojka naopak dělá méně odstavců než je v originále.

6.3 Rozdíly v lexikální rovině překladů

Lexikální rovina nám nabízí největší pole pro naše srovnání. Pracujeme se dvěma časově vzdálenými překlady, což je jedním z důvodů proč se tolik od sebe liší. V Langnerově překladu se vyskytuje mnoho zastaralých a knižních výrazů a slovních konstrukcí. Především všechna slovesa mají zastaralou koncovku –ti a v textu se četně vyskytují přechodníky. Celkově Sojkův překlad hodnotíme kladněji, překladatel dělá méně chyb a jeho překlad je adekvátnější předloze. V Langnerově překladu se také stává, že některá slova jsou vynechána úplně.

Charakteristickým rysem Langnerova překladu oproti Sojkově verzi je jeho knižnost.

1) Všechna slovesa v Langnerově překladu jsou zakončená koncovkou -ti nebo -ci. Tvar na -ti je v dnešní době převážně jen tvar knižní, tvar na -ci je knižní.

Příklady:

vzpamatovati (J. J. Langner 1926, s. 3) / *neschopen soustředit myšlenky* (E. Sojka 1983, s. 9)

měřiti (J. J. Langner 1926, s. 3) / *nemohl se rovnat* (E. Sojka 1983, s. 9)

natírati (J. J. Langner 1926, s. 4) / *třít* (E. Sojka 1983, s. 9)
poslati (J. J. Langner 1926, s. 4) / *poslat* (E. Sojka 1983, s. 10)
přenéstí (J. J. Langner 1926, s. 4) / *přestěhovat* (E. Sojka 1983, s. 10)
zachovávatí (J. J. Langner 1926, s. 4) / *zachovávat* (E. Sojka 1983, s. 10)
potkati (J. J. Langner 1926, s. 4) / *potkat* (E. Sojka 1983, s. 10)
pobýti (J. J. Langner 1926, s. 5) / *byl jsem* (E. Sojka 1983, s. 10)
vyprávěti (J. J. Langner 1926, s. 5) / *vyprávět* (E. Sojka 1983, s. 11)
vyptávati (J. J. Langner 1926, s. 5) / *vyptávat* (E. Sojka 1983, s. 11)
věděti (J. J. Langner 1926, s. 11) / *vědět* (E. Sojka 1983, s. 17)
vyslechnouti (J. J. Langner 1926, s. 12) / *poslouchat* (E. Sojka 1983, s. 17)
rozmlouvati (J. J. Langner 1926, s. 17) / *hovořit* (E. Sojka 1983, s. 22)
zbaviti (J. J. Langner 1926, s. 30) / *nemohl ubránit* (E. Sojka 1983, s. 33)
ukrýti (J. J. Langner 1926, s. 32) / *utajit* (E. Sojka 1983, s. 35)
poskytnouti (J. J. Langner 1926, s. 34) / *dát* (E. Sojka 1983, s. 37)
modliti (J. J. Langner 1926, s. 41) / *modlit* (E. Sojka 1983, s. 43)

2) J. J. Langner používá oproti Sojkově překladů více přechodníků.

I

otworzywszy oczy (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

otevřev oči (J. J. Langner 1926, s. 4)

otevřel oči (E. Sojka 1983, s. 9)

II

bawiac w Azji (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

přebýváje v Asii (J. J. Langner 1926, s. 4)

jsi byl v Asii (E. Sojka 1983, s. 10)

III

przeqiawszy sobie przez ramię nimfę (H. Sienkiewicz 1989, s. 8)

přehýbaje si přes rámě nymfu (J. J. Langner 1926, s. 9)

prehodil přes rameno nymfu (E. Sojka 1983, s. 14)

Komentář

J. J. Langner používá často přechodníky, což je dáno dobou vzniku překladu. E. Sojka používá také přechodníky, ale pouze okrajově. V polštině přechodníky nejsou zastaralým jevem a používají se i v dnešní době.

3) V Langnerově překladu se vyskytuje mnoho knižních a zastaralých slovních konstrukcí a výrazů.

I

wygniatanie ciała (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

hnětení těla (J. J. Langner 1926, s. 3)

masáž těla (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

V Sojkově překladu máme slovní spojení „hnětení těla“ pro dnešní slovo „masáž.“. V tomto případě je J. J. Langner blíže polské předlohy. Slovo „hnětení“ může být dnes použito jen pro způsob vedení masáže, nikoliv však pro tento pojem jako celek. V každém případě je adekvátní jak Langerův tak i Sojkův překlad.

II

to jest (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

to jest (J. J. Langner 1926, s. 3)

Komentář

U E. Sojky chybí náhrada za tuto konstrukci. Tato zastaralá konstrukce má v dnešní době ekvivalent „to znamená“.

III

pogoda (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

pohoda (J. J. Langner 1926, s. 4)

počasí (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Na tomto příkladě je vidět, že si byly dříve polština a čeština více podobné. Význam českých slov se vyvíjel a dnes mají tyto slova jiný smysl. V polštině tyto tvary podobné českým zastaralým formám existují do dnešního dne a mají pořád stejný význam.

IV

niech (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

necht' (J. J. Langner 1926, s. 4)

kěž (E. Sojka 1893, s. 10)

V

podwójną (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

obapolnou (J. J. Langner 1926, s. 4)

dvojí (E. Sojka 1893, s. 10)

VI

co słyhać w Armenii (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

co je slyšeti v Armenii (J. J. Langner 1926, s. 4)

co nového v Arménii (E. Sojka 1893, s. 10)

VII

barbaria (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

cháska (J. J. Langner 1926, s. 5)

sebranka (E. Sojka 1893, s. 11)

VIII

klęska (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

pohroma (J. J. Langner 1926, s. 5)

porážka (E. Sojka 1893, s. 11)

Komentář

Tady se jedná o „porážku“ ve válce.

IX

Na Bakcha! (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

Při sám Bacchus! (J. J. Langner 1926, s. 5)

U Bakcha! (E. Sojka 1983, s. 11)

X

o wojnie (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

o wojně (J. J. Langner 1926, s. 5)

o válce (E. Sojka 1983, s. 11)

Komentář

J. J. Langner použil zastaralou formu pro dnešní slovo „válka“.

XI

Nie porzebuję ci zresztą mówić (...) (H. Sienkiewicz 1989, s.)

Netřeba, abych ti říkal (...) (J. J. Langner 1926, s. 8)

Nemusím ti, doufám, povídat (...) (E. Sojka 1983, s. 13)

XII

furman (H. Sieniewicz 1989, s. 8)

vozka (J. J. Langner 1926, s. 8)

vozataj (E. Sojka 1983, s. 14)

Komentář

V tomto příkladu E. Sojka použil zastaralý výraz „vozataj“, J. J. Langner knižní „vozka“ pro dnešní slovo „kočič“.

XIII

teżknię (H. Sienkiewicz 1989, s. 10)

teskním (J. J. Langner 1926, s. 12)

toužím (E. Sojka 1983, s. 17)

Komentář

U J. J. Langnera se vyskytuje slovo „teskním“, v dnešní době bychom spíše použili „stýskat se“.

XIV

siostrzeńcy (H. Sienkiewicz 1989, s. 11)

sestřenci (J. J. Langner 1926, s. 12)

bratrance (E. Sojka 1983, s. 17)

XV

cezar (H. Sienkiewicz 1989, s. 11)

cesar (J. J. Langner 1926, s. 12)

císař (E. Sojka 1983, s. 17)

XVI

kotara (H. Sienkiewicz 1989, s. 13)

záclonou (J. J. Langner 1926, s. 16)

závěsem (E. Sojka 1983, s. 21)

XVII

smak (H. Sienkiewicz 1989, s. 20)

krasochuť (J. J. Langner 1926, s. 26)

vkus (E. Sojka 1983, s. 30)

XVIII

pochlebstvo (H. Sienkiewicz 1989, s. 20)

pochlebenství (J. J. Langner 1926, s. 28)

lichotka (E. Sojka 1983, s. 31)

XIX

wiosna (H. Sienkiewicz 1989, s. 24)

vesna (J. J. Langner 1926, s. 32)

jaro (E. Sojka 1983, s. 32)

XX

całować usta (H. Sienkiewicz 1989, s. 27)

celovat ústa (J. J. Langner 1926, s. 38)

líbat ústa (E. Sojka 1983, s. 41)

XXI

uspokój się (H. Sienkiewicz 1989, s. 27)

upokoj se (J. J. Langner 1926, s. 38)

uklidni se (E. Sojka 1983, s. 41)

XXII

niewolnicę (H. Sienkiewicz 1989, s. 27)

nevolnici (J. J. Langner 1926, s. 38)

otrokyni (E. Sojka 1983, s. 41)

XXIII

Oto, że ona mnie zdradza s moim własnym wyzwolenćem, (...) (H. Sienkiewicz 1989, s. 28)

Že mne zrazuje s mým vlastním propuštěncem, (...) (J. J. Langner 1926, s. 39)

To, že je mi nevěrná s mým vlastním propuštěncem, (...) (E. Sojka 1983, s. 42)

XXIV

ból (H. Sienkiewicz 1989, s. 30)

bol (J. J. Langner 1926, s. 42)

bolest (E. Sojka 1983, s. 45)

XXV

ziarna (H. Sienkiewicz 1989, s. 32)

símě (J. J. Langner 1926, s. 45)

zrna (E. Sojka 1983, s.47)

XXVI

matkobójcy (H. Sienkiewicz 1989, s. 34)

matkobijce (J. J. Langner 1926, s. 48)

matkovraha (E. Sojka 1983, s. 50)

XXVII

Gdzie jest Ligia? (H. Sienkiewicz 1989, s. 36)

Kde jest Lygie? (J. J. Langner 1926, s. 52)

Kde je Lygie? (E. Sojka 1983, s. 54)

XXVIII

łup (H. Sienkiewicu 1989, s. 11)

łup (J. J. Langner 1926, s. 12)

kořist (E. Sojka 1983, s. 17)

Komentář

Opět vidíme podobnost obou jazyků v minulosti.

Zastaralé nebo knižní formy, které se vyskytují v Langnerově překladu se podobají polským slovům z předlohy. Polština se od dob vzniku Quo vadis nevyvíjela tolik jako čeština. Stejná slova se v Polsku používají dodnes.

4) E. Sojka používá zastaralé složeniny: bylť, bylot', vídalt', nepodléhát'.

Příklad 1)

Originál

Petroniusz miał dla niego pewną słabość, graniczącą z przywiązaniem, albowiem Markus był pięknym i atletycznym młodzieńcem, a zarazem umiał zachowywać pewną estetyczną miarę w zepsuciu, co Petroniusz cenił nad wszystko. (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

Překlad A

Petronius mu byl nakloněn, bylť Marcus hezký, atletický mladý muž a zároveň uměl v pokaženosti zachovávat jistou estetickou míru, což Petroniovi bylo nade vše. (J. J. Langner 1926, s. 4)

Překlad B

Petronius k němu cítil určitou náklonnost, která hraničila s láskou, protože Marcus byl hezký, atletický rostlý mladík a dovedl zároveň zachovávat ve zkaženosti jisto estetickou míru, a toho si Petronius vžil nade všecko. (E. Sojka 1983, s. 10)

Komentář

Složenina „bylt“ je zkratkou slov „neboť byl“.

Příklad 2)

Originál

Szczególnie w liliach widocznie kochano się w domu, když były ich całe kępy, i białych, i czerwonych, i wreszcie szafirowych irysów, których delikatne płatki były jakby posrebrzone jakby od wodnego pyłu. (H. Sienkiewicz 1989, s. 19)

Překlad A

Zbláště lilie byly v tomto domě oblíbený, bylot' jich zde velmi mnoho bílých i červených vedle safirových kosatců, jejichž jemné lístky byly jako postříbřeny vodními krůpějemi. (J. J. Langner 1926, s. 26)

Překlad B

Bylo vidět, že zvláště lilie jsou v tomto domě v oblíbeně, protože jich zde byly celé záhony, bílých i červených; bylo tady i hodně safirových kosatců, jejichž jemňoučké okvětní lístky jako by postříbřily vodní kapky. (E. Sojka 1983. s. 30)

Komentář

Složenina „bylot“ je zkratkou slov „neboť bylo“.

Příklad 3)

Originál

Petroniuszowi, jakkolwiek nie uczęszczał do domu Plaucjuszów, była ona znajoma, albowiem widywał ją u Antystii, córki Rubeliusza Plauta, a dalej w domu Seneków i u Poliona. (H. Sienkiewicz 1989, s. 22)

Překlad A

Petroniovi, jakkoli nechodil do domu Plautiova, byla známá, vidalť ji u Antistie, dcery Rubelia Plautia, pak v domě Senecově a u Polliona. (E. Sojka 1983, s. 30)

Překlad B

Petronius, třebaže nenavštěvoval Plautiův dům, ji znal, vídal ji totiž u Antistie, dcery Rubelia Plautia, a pak v domě Senecově a u Polliona. (E. Sojka 1983, s. 33)

Komentář

Složenina „vidalť“ je zkratkou slov „neboť vídal“.

Příklad 4

Originál

Sposobów na niego nie wiem, wpływom niczym nie podlega. (H. Sienkiewicz 1989, s. 34)

Překlad A

Jak k němu, nevím, nepodlěhát žádným vlivům. (J. J. Langner 1926, s. 48)

Překlad B

Co na něho platí, nevím, vlivu nepodlěhá ničimu. (E. Sojka 1983, s. 51)

Komentář

Složenina „nepodlěhát“ je zkratkou slov „neboť nepodlěhá“.

5) V překladu J. J. Langnera se vyskytuje zastaralé slovo „toliko“.

Příklad 1

Originál

Cała moja familia w Rzymie nie przenosi czterystu głów i sądzę, że do osobistej popслуги chyba dorobkiewiczze potrzebują większej ilości ludzi. (H. Sienkiewicz 1989, s. 10)

Příklad A

Celá moje „familia“ v Římě nepřesahuje počtu čtyř set hlav i soudím, že k osobní posluze potřebují toliko lidé zbohatlí většího počtu lidí. (J. J. Langner 1926, s. 11)

Příklad B

Celá moje „familia“ v Římě nečítá více než čtyři sta hlav. Myslím, že k osobní obsluze potřebují více lidí snad jen zbohatlicí. (E. Sojka 1983, s. 16)

Komentář

V originále se slovo nevyskytuje, je přidáno oběma českými překladateli.

Příklad 2

Originál

Ja tylko z rana jestem niedołączą (...) (H. Sienkiewicz 1989, s. 36)

Příklad A

Já toliko z rána jsem slaboch (...) (J. J. Langner 1926, s. 52)

Příklad B

Já jsem slaboch jenom po ránu (...) (E. Sojka 1983, s. 54)

Komentář

Slovo „toliko“, znamená v dnešní době „jen“, nebo „jenom“. Zde vidíme podobnost obou jazyků v dřívější době, slovo „toliko“ se podobá polskému slovu „tylko“. V polštině se slovo vyskytuje dodnes.

Příklad 3

Originál

(...), *nie tylko nic ze skarbu nie ztrwonisz, ale postarasz się o jego rozmnożeni.* (H. Sienkiewicz 1989, s. 37)

Překlad A

(...), *netoliko nic z pokladu nepromrháš, ale postaráš o jeho rozmnožení.* (J. J. Langner 1926, s. 53)

Překlad B

(...), *nejen nic z pokladu nepromrháš, ale naopak se postaráš o jeho rozmnožení.* (E. Sojka 1983, s. 55)

Komentář

Zde ještě uvádíme příklad se slovem „netoliko“, které znamená „nejen“.

6) J. J. Langner občas vynechává některá slova z předlohy.

Příklad 1

Originál

Nie przejdiesz koło żadnej bazyliki, koło termów, koło biblioteki lub księgarni, żebyś nie ujrzał poety gestykulującego jak małpa. (H. Sienkiewicz 1989, s. 8)

Překlad A

Neprojdeš kol žádné basiliky, kol therm, kol bibliotheky, abys neužřel poetu gestikulujícího jako opice. (J. J. Langner 1926, s. 7)

Překlad B

Nemůžeš jít kolem baziliky, kolem lázní, kolem bibliotéky nebo knihkupectví, abys tam neviděl poetu gestikulujícího jako opice. (E. Sojka 1983, s. 13)

Komentář

U J. J. Langnera chybí český ekvivalent polského slova „księgarnia“ čili „knihkupectví“.

Příklad 2

Originál

Jest więc tak przezroczysta jak lampryska albo jak młoda sardynka? (H. Sienkiewicz 1989, s. 12)

Překlad A

Je tedy tak průzračná jako mladá sardinka? (J. J. Langner 1926, s. 13)

Překlad B

Je tedy tak průzračná jako lampreda nebo jako mladá sardinka? (E. Sojka 1983, s. 18)

Komentář

U J. J. Langnera chybí český ekvivalent polského slova „lampryska“, v češtině „lampreda“.

6.4 Rozdíly v morfologické rovině překladů

V této rovině je rovněž vidět knižnost a zastaralost Langnerova překladu. Poměrně často používá J. J. Langner genitiv záporový. Občas používá také jiný rod, číslo nebo vid než E. Sojka.

1) V překladech J. J. Langnera se můžeme setkat s genitivem záporovým.

I

Nie piszesz wierszy (H. Sienkiewicz 1989, s. 9)

nepíšeš básní (J. J. Langner 1926, s. 9)

nepíšeš básně (E. Sojka 1983, s. 14)

II

Nie złożyłem nigdy całego heksametru. (H. Sienkiewicz 1989, s. 9)

Nesložil jsem nikdy ani jediného hexametru (J. J. Langner 1926, s. 9)

Nikdy v životě jsem nesložil jediný celý hexametr. (E. Sojka 1983, s. 14)

III

nie znasz Ligii (H. Sienkiewicz 1989, s. 15)

neznáš Lygie (J. J. Langner 1926, s. 18)

neznáš Lygii (E. Sojka 1983, s. 23)

IV

Nie zaznał (...) miłości (H. Sienkiewicz 1989, s. 24)

nepoznal lásky (J. J. Langner 1926, s. 34)

nepoznal lásku (E. Sojka 1983, s. 37)

V

nie poczułem chłodu (H. Sienkiewicz 1989, s. 25)

nepocítil jsem chladu (J. J. Langner 1926, s. 35)

nepocítil chlad (E. Sojka 1983, s.)

2) J. J. Langner používá slovesa v jiném vidu než E. Sojka.

Originál

Sam mówił, że rankami budzi się jakby zdrętwiały i bez możliwości zebrania myśli.

(H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

Překlad A

Říkal sám, že se sobě zda jako ztrnulý, když se ráno vzbudí, a že se nemůže vzpamatovati. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Sám o sobě říkával, že se ráno probouzí jako zdřevěnělý a neschopen soustředit myšlenky. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Zde máme příklady dvou násobených sloves, u J. J. Langnera „říkal“ má protiklad ve slovesu nenásobeným, u E. Sojky „říkával“ vyjadřuje děj pravidelně opakovaný a nemá nenásobený protiklad (tento druh slovesa se nevyskytuje vůbec v polštině). Dále máme změnu vidu slovesa. První překladatel používá dokonavou formu slovesa „vzbudí se“, druhý nedokonavou „probouzí se“. V originále máme rovněž nedokonavé sloveso.

3) J. J. Langner používá dlouhé tvary adjektiv a E. Sojka krátké (jmenné) tvary adjektiv.

Originál

Ale poranna kąpiel i staranne wygniatanie ciała przez wprawionych do tego niewolników przyspieszało stopniowo obieg jego leniwej krwi, rozbudzało go, cucilo, wracało mu siły, tak że z elaeothesium, to jest z ostatniego kąpielowego przedziatu, wychodził jeszcze jakoby wzkrzeszony, z oczami błyszczącymi dowcipem i wesołością, odmłodzon, pełen życia, wykwinny, tak niedościgniony, że sam Otho nie mógł się z nim

porównać, i prawdziwy, jak go nazywano: arbiter elegantiarum. (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

Překlad A

Ale ranní koupel a pečlivé hnětení těla od vycvičených k tomu otroků popohnalo ponenáhlu zlenivělý oběh jeho krve, vzbudilo ho, vrátilo mu síly, takže z oleotikka, to jest z posledního oddělení lázní, vycházel jako vzkříšený, s očima lesknoucíma důvtipem a veselostí, omlazený, plný života a pružnosti, tak nedostižný, že se s ním sám Otho nemohl měřiti – byl znovu pravý „arbiter elegantiarum“, jak mu říkali. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Ale ranní koupel a důkladná masáž těla otroky, kteří v tom byli vycvičeni, zrychlovaly postupně oběh jeho líné krve, probouzely ho, křísily, vracely mu síly, takže z oleothekia, posledního oddělení lázní, vycházel ještě vždycky jako znovuzrozený s očima zářícíma vtípem a veselím, omlazen, pln života, pln půvabu, nedostižný, že se s ním nemohl rovnat ani sám Otho, prostě skutečný arbiter elegantiarum, jak ho nazývali. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

V tomto souvětí máme tři morfologické rozdíly. J. J. Langner používá dlouhé tvary adjektiva (omlazený, plný života) a E. Sojka krátké (jmenné) tvary adjektiva (omlazen, pln života). Sojkova verze se shoduje s polským originálem. V polštině máme rovněž krátkou a dlouhou variantu pro adjektiva. Druhým rozdílem je použití dokonavého slovesa J. J. Langnerem (vrátilo mu síly). E. Sojka použil stejně jako H. Sienkiewicz nedokonavé sloveso (vracely mu síly).

4) J. J. Langner používá jiný rod u některých substantiv než E. Sojka.

Příklad 1

Originál

Po owej więc uczcie, na której znudziwszy się błaznowaniem Watyniusza brał wraz z Neronem, Lukanem i Senecjonem udział w diatrybie: czy kobieta ma duszę – wstawszy późno, zażywał, jak zwykle, kąpieli. (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

Překlad A

Po oné hostině – na které jej nudilo šaškovité chování Vatiniovo a na níž se zúčastnil s Neronem, Lucanem a Senecionem diatribu, má-li žena duši – vstal pozdě a šel jako obyčejně do lázně. (J. J. Langner 1926, s. 4)

Překlad B

Probudiv se tedy pozdě po oné hostině, na které, unuděn již Vatiniovým šaškováním, zúčastnil se diatriby, zda má žena duši, osvěžoval se nyní jako obyčejně v lázních. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Řecké slovo „diatriba“ znamená diskuse, polemika. Z polského originálu nejde rozeznat o jaký rod se jedná, protože v lokálu se slovo skloňuje v polštině stejně jak v mužském, tak v ženském rodě. V tomto případě je vidět, že E. Sojka má větší znalosti a lépe se připravil na svoji překladatelskou práci, poněvadž zjišťoval význam slova v řečtině.

Příklad 2

Originál

Prócz Asklepiosa miałem także do czynienia i z asklepiadami, gdym zeszłego roku chorował trochę na pęcherz. Odprawiali za mnie inkubację. Wiedziałem, że to oszuści, ale również mówiłem sobie: co mi to szkodzi! (H. Sienkiewicz 1989, s. 7)

Překlad A

Kromě Asklepia měl jsem též co činiti s Asklepiadami, když jsem minulého roku trochu trpěl nemocí měchýře. Konaly za mne inkubaci. Věděl jsem, že je to šibalství, ale rovněž jsem si řekl: co mi to uškodí? (J. J. Langner 1926, s. 6)

Překlad B

Kromě s Asklepiem měl jsem také co dělat s asklepiady, když jsem vloni trochu stonal na měchýř. Konali za mne inkubace. Věděl jsem, že jsou to taškáři, ale zároveň jsem si říkal: uškodit mi to nemůže. (E. Sojka 1983, s. 12)

Komentář

Asklepiadové jsou kněží boha Asklepia, konající obřady za uzdravení těch, jež se na ně obrátili. Opět z polské předlohy nelze zjistit rod řečených „asklepiadů“, protože v instrumentálu se slovo polsky skloňuje stejně jak v mužském tak v ženském rodě. E. Sojka zjistil rod substantiva v původním jazyce, a proto je opět jeho překlad adekvátnější. Trochu nás zarazilo, že J. J. Langner nepoznal správný rod ani z následujícího textu, který naznačuje, že „asklepiadové“ jsou rodu mužského, protože se o nich dále píše „oszuści“, což znamená „taškáři“. Je vidět na tomto příkladu, že E. Sojka opravdu lépe ovládá polštinu. J. J. Langner, aby si poradil s touto nesrovnalostí, místo slova „taškáři“ použil synonymum „šibalství“. Jedinou chybu jakou zde udělal E. Sojka je, že použil množné číslo pro slovo „inkubace“.

Příklad 3

Originál

Przypuszczam, że i ty także poniesiesz teraz prędzej czy później białe gołębie na jej oltarz. (H. Sienkiewicz 1989, s. 7)

Překlad A

Připouštím, že i ty ji dříve nebo později položíš bílé holoubě na oltář. (J. J. Langner 1926, s. 6)

Překlad B

A tak se mi zdá, že i ty teď poneseš dříve či později na její oltář bílé holubice. (E. Sojka 1983, s. 12)

Komentář

Bílé holubice nosili na Venušin oltář jako oběť zamilovaní, aby si vyprosili přízeň bohyně lásky. Opět nás překvapuje Sojkova informovanost. J. J. Langner pozměnil zároveň jak rod tak i číslo substantiva. Zajímavé je, že dokonce i v polské předloze máme „białe gołębie” (mužský rod, množné číslo), nikoliv „białe gołębice“ (ženský rod, množné číslo).

5) V překladu J. J. Langnera máme zastaralé formy skloňování a časování.

I

króla Ligów (H. Sienkiewicz 1989, s. 29)

krále Lygův (J. J. Langner 1926, s. 41)

krále Lygů (E. Sojka 1983, s. 44)

II

niebierze (H. Sienkiewicz 1989, s. 8)

neběře (J. J. Langner 1926, s. 8)

nebere (E. Sojka 1983, s. 13)

Komentář

Vidíme podobnost skloňování s polskými tvary.

III

dziewczyny z Kos (H. Sienkiewicz, s. 10)

dívek z Koa (J. J. Langner, s. 16)

děvčat z Kóu (E. Sojka, s. 21)

6.5 Rozdíly v syntaktické rovině překladů

V syntaktické rovině textu rovněž vidíme známky **zastaralosti slovosledu** v Langnerově překladu. Nejčastější jsou rozdíly v umístění adjektiv ve větě. V Langnerově překladu jsou přídavná jména umístěna za podstatným jménem a v Sojkově překladu před podstatným jménem. Občas rovněž můžeme pozorovat rozdíly ve výstavbě souvětí a věty.

Příklady jiného slovosledu v překladech

Příklad 1

Originál

Zdawało mu się, że Ligia, raz przestąpiwszy próg domu cezara, jest dla niego stracona na zawsze, gdy zaś Aulus wymówił imię Petroniusza, podejrzenie, niby błyskawica, przeleciało przez myśl młodego żołnierza, że Petroniusz zadrwił z niego i że albo podarkiem Ligii chciał sobie zjednać nowe łaski cezara, albo ją chciał zatrzymać dla siebie. (H. Sienkiewicz 1989, s. 35)

Překlad A

Zdálo se mu, že Legie přestoupivši práh domu Cesarova, jest pro něho navždy ztracena. Jakmile Aulus vyslovil jméno Petroniovo, prolétlo podezření jako bleskem hlavou mladého vojína, buď že podávaje darem Legii, chtěl si získat novou milost Cesarovu, nebo ji chtěl podržeti pro sebe (J. J. Langner 1926, s. 50)

Překlad B

Zdávalo se mu, že Legie, jakmile jednou překročila práh caesarova domu, je pro něho jednou provždy ztracena. A sotva Aulus vyslovil Petroniovo jméno, prolétlo hlavou mladého vojáka jako blesk podezření, že si z něho Petronius ztropil dobrý den a že si buďto chce darováním Legie získat další caesarovu přízeň, anebo že si ji chce nechat pro sebe. (E. Sojka 1983, s. 52)

Komentář

J. J. Langner umísťuje přivlastňovací adjektiva vždycky za podstatné jméno. Je vidět, že přivlastňovací adjektiva v polské předloze a v Langnerově překladu jsou ve stejné pozici, čili vždycky za podstatným jménem.

Příklad 2

Originál

W łaźniach publicznych bywał rzadko: chyba że zdarzył się jakiś budzący podziw retor, o którym mówiono w mieście, lub gdy w efebiach odbywały się wyjątkowo zajmujące zapasy. (Henryk Sienkiewicz, 1989, s. 5)

Překlad A

V lázních veřejných býval zřídka, leda že se vyskytl rhetor budící údiv, o němž se mluvilo ve městě, nebo když se v efebíích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (J. J. Langner 1926. s. 3)

Překlad B

Do veřejných lázní chodíval zřídka: ledaže tam mluvil nějaký pozoruhodný rétor, o němž se hovořilo ve městě, anebo když se v efebíích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Zde máme rozdíl v umístění adjektiv ve větě. U J. J. Langerera je přídavné jméno v pozici za substantivem, u E. Sojky před substantivem.

Příklad 3

Originál

Ale poranna kąpiel i staranne wygniatanie ciała przez wprawionych do tego niewolników przyśpieszało stopniowo obieg jego leniwej krwi, rozbudzało go, cucilo, wracało mu siły, tak że z elaeothesium, to jest z ostatniego kąpielowego przedziatu, wychodził jeszcze jakoby wzkrzeszony, z oczami błyszczącymi dowcipem i wesolością, odmłodzon, pełen życia, wykwinutny, tak niedościgniony, że sam Otho nie mógł się z nim porównać, i prawdziwy, jak go nazywano: arbiter elegantiarum. (H. Sienkiewicz 1989, s.5)

Překlad A

Ale ranní koupel a pečlivé hnětení těla od vycvičených k tomu otroků popohnalo ponenáhlu zlenivělý oběh jeho krve, vzbudilo ho, vrátilo mu síly, takže z oleotikka, to jest z posledního oddělení lázní, vycházel jako vzkríšený, s očima lesknoucíma důvtipem a veselostí, omlazený, plný života a pružnosti, tak nedostižný, že se s ním sám Otho nemohl měřiti – byl znovu pravý „arbier elegantiarum“, jak mu říkali. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Ale ranní koupel a důkladná masáž těla otroky, kteří v tom byli vycvičeni, zrychlovaly postupně oběh jeho líné krve, probouzely ho, křísily, vracely mu síly, takže z oleothekia, posledního oddělení lázní, vycházel ještě vždycy jako znovuzrozený s očima zářícíma vtípem a veselím, omlazen, pln života, pln půvabu, nedostižný, že se s ním nemohl rovnat ani sám Otho, prostě skutečný arbiter elegantiarum, jak ho nazývali. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

V prvním překladu máme sloveso v podtržené větě po podmětu, v druhém před podmětem.

Příklady rozdílů ve výstavbě věty a souvětí v překladech

Příklad 1

Originál

Petroniusz obudził się zaledwie koło południa i jak zwykle, zmęczony bardzo. (H. Sienkiewicz 1989, s.5)

Překlad A

Petronius se probudil teprve k poledni a cítil jako obvykle velikou únavu. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Petronius se probudil stěží v poledne a jako obyčejně velmi unaven. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

U J. J. Langnera máme souvětí souřadné ve slučovacím vztahu, u E. Sojky máme jednoduchou větu

Příklad 2

Originál

Poprzedniego dnia był na uczcie u Nerona, która przeciągnęła się do późna w noc. (H. Sienkiewicz 1989, s. 5)

Překlad A

Předešlého dne byl na hostině u Nerona, která se prodloužila dlouho do noci. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Včera byl na hostině u Nerona. Protáhla se pozdě do noci. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Zde vidíme, že v prvním překladu máme souvětí podřadné, kde druhá věta je vedlejší přívlastková. V druhém překladu máme toto souvětí rozdělené do dvou jednoduchých vět

6.6 Rozdíly v stylistické rovině překladů

Každý z překladatelů má svůj osobitý styl, slovní zásoba každého z nich je velice odlišná. Zřídka se stává, aby používali stejná slova. Samozřejmě na styl J. J. Langnera má vliv určitý časový odstup, překladatel poprvé přeložil Sienkiewiczovo dílo ještě v XIX. století. V době vzniku překladu český jazyk vypadal trochu jinak než ten dnešní. V jeho překladu se vyskytují zastaralé a knižní výrazy a slovní konstrukce. Četně se vyskytuje genitiv záporový, přechodníky a infinitiv zakončený koncovkou -ti nebo -ci. U J. J. Langnera se občas vyskytují malé změny a posuny ve významu. Langnerovo členění textu a interpunkce se více podobá originálu. Oba dva překlady po stránce stylistické jsou zajímavé. Oba dva autoři se mohou pochlubit bohatou slovní zásobou v češtině, ale E. Sojka ovládá rozhodně mnohem lépe polský jazyk. Když čteme Sojkovu verzi, máme stejný pocit jako když čteme originál. Zřejmě je tu také výhoda i v tom, že se polština tolik nevyvíjela jako čeština a jazyk v Sienkiewiczově románu působí novodobým dojmem i na dnešního čtenáře.

6.7 Chyby v překladech

V Langnerově překladu se vyskytuje daleko více chyb než v překladu E. Sojky v lexikální a morfologické rovině jazyka.

1)

Originál

W łaźniach publicznych bywał rzadko: chyba że zdarzył się jakiś budzący podziw retor, o którym mówiono w mieście, lub gdy w efebiach odbywały się wyjątkowo zajmujące zapasy. (Henryk Sienkiewicz, 1989, s. 5)

Překlad A

V lázních veřejných býval zřídka, leda že se vyskytl rhetor budící údiv, o němž se mluvilo ve městě, nebo když se o efebiích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (J. J. Langner 1926, s. 3)

Překlad B

Do veřejných lázní chodíval zřídka: ledaže tam mluvil nějaký pozoruhodný rétor, o němž se hovořilo ve městě, anebo když se v efebiích konaly zvlášť zajímavé zápasy. (E. Sojka 1983, s. 9)

Komentář

Efebie byl ústav pro tělesnou výchovu jinochů, takže si dovolím tvrdit, že máme u J. J. Langnera chybu v překladu. Zřejmě si překladatel myslel podle ním zvolené předložky, že „efebie“ byl svátek nebo nějaké období. E. Sojka na konci své knihy umístil vysvětlivky, kde se vyskytuje definice slova „efebie“. Zde se potvrzuje větší připravenost překladatele a jeho pečlivost.

2)

Originál

– Zdarzyło mi się być w Heraklei – odrzekł Winicjusz. – Wysłał mnie tam Korbulo z rozkazem ściągnięcia posiłków. (H. Sienkiewicz 1989, s. 6)

Překlad A

– Podařilo se mi pobýti v Heraklei – odpověděl Vinitius. – Vyslal mne tam Corbulo s rozkazem, abych opatřil spíži. (J. J. Langner 1926, s. 5)

Překlad B

„Byl jsem v Herakleji,“ odpověděl Vinicius. „Vyslal mě tam Corbulo s rozkazem přivést posily.“ (E. Sojka 1983, s. 10)

Komentář

Zde máme druhou chybu v Langnerově překladu. V polštině slovo „posiłki“ může znamenat dvě věci: jídlo nebo lidské posily. Správný význam slova můžeme poznat z kontextu věty. V originále máme „ściągnięcia posiłków“, což znamená „stáhnout posily“. Takové slovní spojení se v polském jazyce nepoužívá ve spojitosti s jídlem. V tomto případě je zřejmé, že se jedná o lidské „posily“, protože se v tomto odstavci píše o válce. „*Ve válce se nám zle daří a kdyby nebylo Corbulona, mohla by nám vše změnit v pohromu.*“

3)

Originál

Prócz Asklepiosa miałem także do czynienia i z asklepiadami, gdym zeszłego roku chorował trochę na pęcherz. Odprawiali za mnie inkubacje. Wiedziałem, że to oszuści, ale również mówiłem sobie: co mi to szkodzi! (H. Sienkiewicz 1989, s. 7)

Překlad A

Kromě Asklepia měl jsem též co činiti s Asklepiadami, když jsem minulého roku trochu trpěl nemocí měchýře. Konaly za mne inkubaci. Věděl jsem, že je to šibalství, ale rovněž jsem si řekl: co mi to uškodí? (J. J. Langner 1926, s. 6)

Překlad B

Kromě s Asklepiem měl jsem také co dělat s asklepiady, když jsem vloni trochu stonal na měchýř. Konali za mne inkubace. Věděl jsem, že jsou to taškáři, ale zároveň jsem si říkal: uškodit mi to nemůže. (E. Sojka 1983, s. 12)

Komentář

Tuto chybu máme již výše popsanou v morfoložické rovině jazyka. J. J. Langner špatně odhadl rod „asklepiadů“. Místo mužského rodu jim dal rod ženský a od

toho se odvíjí další smysl textu. V této větě udělal také jednu ale nepodstatnou chybu E. Sojka, slovo inkubace napsal v množném čísle místo v jednotném.

4)

Originál

Myślałem, że gdy słońce zejdzie, ona rozptynie mi się w świetle, jak rozptywa się jutrzienka. (H. Sienkiewicz 1989, s. 10)

Překlad A

Myslil jsem, že se mi rozplyne v světle, až vzejde slunce jako se rozplývá jitřenka. (J. J. Langner 1926, s. 11)

Překlad B

Měl jsem dojem, že jakmile slunce zmizí, musí se rozplynout ve světle, jako se rozplývá jitřenka. (E. Sojka 1983, s. 17)

Komentář

O této chybě už jsme měli možnost přečíst si ve shrnutí třetí kapitoly. Zde máme překlep v originále, chybí písmeno „w“ před „zejdzie“. Správný smysl věty odhadl J. J. Langner. Jedná se o východ ne o západ slunce. Napovědět nám může i slovo jitřenka. Věta, tak jak ji uvedl E. Sojka, nedává smysl.

5)

Originál

– Ona nie jest niewolnicą, ale ostatecznie należy do familii Plaucjusza, a ponieważ jest dzieckiem opuszczonym, może być uważana jako alumna. (H. Sienkiewicz 1989, s. 12)

Překlad A

– Ona není nevolnicí, ale konečně patří přece k „familii“ Plautiově, a poněvadž jest dítě opuštěné, může býti pokládána za „alumnu“. (J. J. Langner 1926, s. 14)

Překlad B

„Ta tvá Lygie není sice otrokyně, ale buď jak buď patří k Plautiově rodině, a protože je to opuštěné dítě, nemůže být považována za alumnu. (E. Sojka 1983, s. 19)

Komentář

Alumna z latiny znamená schovanka. Tady zřejmě v Sojkově překladu se jedná o nedopatření, protože překladatel má dokonce definici termínu „alumna“ ve vysvětlivkách.

6)

Originál

Otoczyłbyś ją miłością i obsypał bogactwem, tak jak ja moją ubóstwioną Chryzotemis, (...) (H. Sienkiewicz 1989, s. 14 - 15)

Překlad A

Obklopil bys ji láskou a obsypal láskou jako já svou zbožňvanou Chrysothemis, (...) (J. J. Langner 1926, s. 18)

Překlad B

Zahrnul bys ji láskou a obklopil bohatstvím tak jako já svou zbožňvanou Chrysothemidu, (...) (E. Sojka 1983, s. 23)

Komentář

Zřejmě v překladu J. J. Langnera došlo k chybě z nedopatření, protože se dvakrát opakuje stejné slovo „láska“. Myslíme si, že pokud by J. J. Langner neznal význam slova „bohatství“, nejspíš by toto slovo vynechal úplně, nikoliv jej opakoval.

7)

Originál

Chłopcem będąc chodząc do szkoły Muzoniusza, który mawiał nam, że szczęście polega na tym, by chcieć tego, czego chcą bogi – a zatem od naszej woli zależy.

(H. Sienkiewicz 1989, s. 24)

Překlad A

Jako chlapec jsem chodil do školy Musoniovy; tento muž nám říkal, že štěstí záleží v tom, že chceme, co chtějí bozi. – a proto na naši vůli nezávisí. (J. J. Langner 1926, s. 34)

Překlad B

Když jsem byl ještě chlapec, chodil jsem do Musoniovy školy. Musonius nám říkal, že štěstí záleží v tom, abychom chtěli to, co chtějí bohové – že tedy záleží na naší vůli. (E. Sojka 1983, s. 37)

Komentář

Zde se jedná buď o překlep anebo o špatné pochopení originálu. Je možné, že se J. J. Langnerovi tato věta nezdála logická. Máme podobný dojem. Když bychom znali jenom první část této věty a nebyli obeznámeni s jejím koncem, nejspíš první věc, která by nás po jejím přečtení napadla, je, že dotvoření osudu na naši vůli v podstatě nezávisí. V originále je opak. Překladatel v tomto případě, by spíše měl dodržet myšlenkové pochody autora.

8)

Originál

Jeden z nich, wysoki i barczysty Ligijczyk, którego w domu zwano Ursus, (...) (H. Sienkiewicz 1989, s. 31)

Překlad A

Jeden z nich, vysoký a yousatý Lyg, kterého v domě jmenovali Ursem (...) (J. J. Langner 1926, s. 44)

Překlad B

Jeden z nich, vysoký a ramenatý Lyg, kterému zde říkali Ursus (...) (E. Sojka 1983, s. 47)

Komentář

Správný význam slova „barczysty” je „ramenatý”, takže zde udělal chybu J. J. Langner.

9)

Originál

Prosil jednakże o pośpiech, z obawy by nie być posądzonym o brak gorliwości w spełnianiu rozkazów. (H. Sienkiewicz 1989, s. 32)

Překlad A

Prosil však o pospěch z obavy, aby nebyl kárán pro nedostatek horlivosti v plnění rozkazů. (J. J. Langner 1926, s. 45)

Překlad B

Prosil však, aby spěchali, bál se totiž, aby ho nepodezřívali, že je v plnění rozkazů málo horlivý. (E. Sojka 1883, s. 48)

Komentář

J. J. Langner přeložil špatně význam slovesa „nie być posądzonym”, které znamená „nebýt posuzovaným” nebo „nebýt podezříváným”

10)

Originál

Mnie samemu nieraz przychodziło na myśl, dlaczego zbrodnia, choćby była potężna jak ceszar i pewna jak on bezkarności, stara się zawsze o pozory prawa, sprawiedliwości i cnoty?... (H. Sienkiewicz 1989, s. 38)

Překlad A

Mne samého nejednou napadlo, proč zločinec, byť by byl velký jako Cesar a beztrestností jistý jako on, přece se vždy stará o odůvodnění všeho spravedlností a ctností. (J. J. Langner 1926, s. 55)

Překlad B

Mně samému nejednou napadlo, proč se zločin, i když je mocný jako caesar a jist si beztrestností, proč se přesto vždycky snaží zachovávat zdání práva, spravedlnosti a ctnosti...(E. Sojka 1983, s. 56)

Komentář

J. J. Langner změnil slovo „zločin“ na „zločinec“, zřejmě překladateli taková věta zněla logičtěji. Tuto změnu hodnotíme jako nežádoucí.

11)

Originál

Nad owym lasem błyszczały barwne tryglify, (...) (H. Sienkiewicz 1989, s. 17)

Překlad A

Nad tímto lesem se leskly bezbarvé triglify, (...) (J. J. Langner 1926, s. 21)

Překlad B

Nad tímto lesem se blýskaly malebné triglify, (...) (E. Sojka 1983, s. 26)

Komentář

Jelikož polské slovo „barwne” je naprostý opak slova „bezbarvé, jedná se o další chybu v Langnerově překladu.

6.8 Shrnutí

Je těžké hodnotit tak náročnou práci jakou je bezesporu práce každého překladatele. Ovšem úkolem této diplomové práce je dva překlady porovnat a patřit k tomu také kritika.

Hodnotíme jako rozhodně adekvátnější Sojkovu verzi. Překladatel má výrazně větší znalost polského jazyka než jeho předchůdce na tomto poli. Sojkova verze obsahuje opravdu málo chyb ve srovnání s prací Langnerovou. Navíc překladatel pečlivě přeložil každé slovo, kdežto J. J. Langner často slova vynechává pokud si není jistý jejich významem. Dalším kladem Sojkova překladu jsou vysvětlivky, které nalézáme v závěru knihy. Tento krátký slovník obsahuje latinské a řecké termíny vyskytující se v románu. Je vidět, že překladatel se na svoji práci opravdu dobře připravil a nic neponechal náhodě.

Styl Langerova překladu je pěkný, překladatel píše krásnou češtinou, avšak znalost polského jazyka bohužel pokulhává. Myslíme si, že překladatel nevěnoval svoji práci dost času. Určitě kdyby J. J. Langner stejně jako E. Sojka zjišťoval přesné definice latinských a řeckých pojmů, které obsahuje originál, mohl by se vyvarovat mnoha chyb i při relativně horší znalosti jazyka předlohy. Stává se často, že J. J. Langner se snaží skrývat nedokonalosti svého překladu různými způsoby. Občas mírně mění obsah věty nebo její smysl. (viz. kapitola *Chyby v překladu*) Určitě tyto změny nejsou nikterak velké, aby čtenář nepochopil hlavní smysl knihy, ale vnímavý čtenář si může všimnout určitých nesrovnalostí. Pochvalu si J. J. Langner zaslouží za opravení překlepu, vyskytujícího se v originále. (viz blíže *shrnutí* třetí kapitoly)

Celkově hodnotíme kladněji Sojkovu práci. U překladatele je vidět výborná znalost polského jazyka, pečlivost a historické studie originálu.

ZÁVĚR

Srovnání dvou překladů je těžkým a náročným úkolem. Práce nad ním je velice poučná a přínosná. Díky tomuto úkolu prohlubujeme naše znalosti, jak teoretické, tak i praktické. Nejzajímavější a zároveň nejplodnější částí naší práce je konkrétní srovnání dvou překladů románu Henryka Sienkiewicze.

První věc, která nás po přistoupení k práci napadá, je mylný dojem, že překladatel je jakási neomylná bytost, dokonalý stroj. Máme obavy, že pro naši práci není dostatečné množství materiálu. Ty se ukazují jako zbytečné. První věc, na které okamžitě začínáme pracovat je prozkoumání obou knih. Už po hodině naší práce se dostavuje úleva nebo i svým způsobem zklamání. Překlady nejsou bez chyb, jsou velice odlišné, každý z překladatelů popisuje skutečnosti úplně jinými slovy. Zastaralost Langnerova překladu je navíc zřejmá a představuje obrovské pole pro naši činnost. Již z prvních šesti kapitol získáme velké množství materiálu.

Naším druhým krokem po prozkoumání látky pro praktickou část, byla příprava literárních podkladů pro zbytek práce. Celosvětově známý román o začátcích křesťanství na první pohled nepředstavuje nikterak objevnou či rafinovanou tematiku. Avšak myslíme si, že obzvlášť barvitým popisem postav a života římských občanů dokáže strhnout poměrně různorodé čtenáře.

Nejtěžší úkol představuje pro nás zpracování teoretické části práce. Překladatelský obor a literatura spojená s ním je často rozporuplná a setkáváme se zde s protikladnými názory. Existence přeložitelnosti, která se jeví jako samozřejmost, je zpochybňována. Nejvýznamnější částí naší práce, která nám slouží jako základ pro konkrétní srovnání překladů je kapitola *Překladatelská ekvivalence a adekvátnost*. Tato kapitola nám poskytuje základ pro posuzování adekvátnosti překladů. Klíčovou otázkou diplomové práce je totiž porovnat tyto dvě verze a zjistit, která je lepší čili adekvátnější předloze. Dále se zabýváme

jazykovou problematikou překladu. Tato kapitola nám rovněž poskytuje důležité poznatky, které mají význam pro praktickou část práce. Otázky modernizace a stárnutí překladu přispívají také ke správnému posuzování rozdílů v překladech.

V závěrečné fázi naší práce se již věnujeme dříve připravenému materiálu a díky teoretické části máme nástroje k jeho správnému posuzování. Mezi překlady jsou rozdíly jak v lexikální, grafické, stylistické, tak i v gramatické stránce jazyka. Největší pole pro naši práci představuje lexikální rovina obou překladů. Po pečlivém zvážení jsme dospěli k názoru, že adekvátnějším překladem je Sojkova verze díla. Překladatel má výborné znalosti polského jazyka, nedělá žádné zásadní chyby, je velice přesný a pečlivý. Na konci knihy umístil slovník s vysvětlivkami, což může pomoci čtenáři ještě lépe pochopit originál. Důkladné studie nad latinskými a řeckými termíny se určitě překladateli mnohokrát vyplatily.

J. J. Langner udělal mnoho chyb jenom z toho důvodu, že neznal správný význam některých slov vyskytujících se v originále. Langnerova kniha získává naší pochvalu obzvláště za grafické zpracování jazyka a také za opravení překlepu vyskytujícího se v originále. Překladatel má občas tendenci měnit věty z předlohy, které se mu zdají nesprávné nebo nelogické. Občas se mu tyto snahy vyplatí jako v případě opravení výše zmíněného překlepu, jindy mohou působit nežádoucím dojmem. J. J. Langner nedodrhuje myšlenkové pochody H. Sienkiewiczze. Během práce nad překlady dospíváme k názoru, že polština jako jazyk se tolik nevyvíjela jako čeština, a proto Sienkiewiczův originál působí stále na čtenáře novodobým dojmem. Z tohoto hlediska je v nevýhodě J. J. Langner, jehož překlad působí ve srovnání s originálem zastarale, i když vznikl ve stejné době.

Na závěr dospíváme k názoru, že překladatelská práce je velice náročná a těžká disciplína. Podmínkou překladu na vysoké úrovni je nejenom skutečně výborná znalost původního jazyka, z kterého překládáme, ale také pečlivost a dokonalé porozumění reáliím popsaným v předloze. Překladatelovu práci mohli bychom přirovnat k chůzi po úzké a vyznačené cestě. Překladatel musí držet na uzdě své

tvůrčí snahy, které působí leckdy nežádoucím dojmem. Avšak musí být natolik tvůrčí, aby dokázal strhnout čtenáře nebo v případě potřeby vytvořil stylistické prostředky pro vyjádření estetických hodnot originálu.

SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY A LITERÁRNÍCH PRAMENŮ DÍLA

Bujnicki, T.: *Pozytywizm*, Warszawa 1995

Grabowska, M.; Janion, M.; Jelicz, A.; Kukulski, K.; Lewinówna, Z.; Żabicki, Z.;
Mały słownik pisarzy polskich, Warszawa 1966

Hrdlička, M.: *Literární překlad a komunikace*, Praha 2003

Hubáček, J.; Jandová, E. ; Svobodová, J; *Čeština pro učitele*, 1998

Havránek, B; Jedlička, A; *Stručná mluvnice česká*, Praha 1998

Krejčí, K.: *Quo vadis* (doslov) , Praha 1983

Langner, J. J.: *Quo vadis*, Praha 1926

Levý, J.: *Umění překladu*, Praha 1988

Majchrowski, S.: *Pan Sienkiewicz*, Katowice 1986

Nowacka, T.: *Pozytywizm*, Warszawa 1998

Popovič, A.: *Teória umeleckého prekladu*, Bratislava 1975

Sienkiewicz, H.: *Quo vadis*, Rzeszów 1989

Sojka, E.: *Quo vadis*, Praha 1983

Włodarczyk, B.: *Henryk Sienkiewicz Quo vadis*, Kraków